

Utorak, 9. april 2002.
Svedok K-16 (zatvorena sednica,
odlukom Pretresnog veća otvorena za javnost)
Svedok Andraš Ridlmajer (Andras Riedlmayer)
Otvorena sednica
Optuženi je pristupio Sudu
početak u 9.00 h

Prevod Fonda za humanitarno pravo, do prve pauze

Molim ustanite. Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju zaseda. Izvolite, sedite.

SUDIJA MEJ: Izvolite, gospodine Miloševiću.

prevodilac: Mikrofon, molim vas. Mikrofon za gospodina Miloševića.

SUDIJA MEJ: Uključen je, da.

UNAKRSNO ISPITIVANJE: OPTUŽENI MILOŠEVIĆ

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Da, jeste. Žao mi je što vam se desilo to šta vam se desilo. Kažete da se desilo početkom aprila i da ste napustili... *(izbrisano po nalogu Pretresnog veća)*... u drugoj polovini maja, što znači da je od tog događaja do vašeg odlaska iz... *(izbrisano po nalogu Pretresnog veća)*... prošlo šest nedelja. Da li ste taj incident prijavili bilo kome?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Mislite u tom mestu?

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Mislim, na primer, da li ste prijavili u policijskoj stanici, Tužilaštvu ili opštini ili socijalnoj ustanovi, ili bilo kojoj drugoj vlasti?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Mislite u... *(izbrisano po nalogu Pretresnog veća)*...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Pa, u... *(izbrisano po nalogu Pretresnog veća)*... Niste živeli u selu. Vi ste iz... *(izbrisano po nalogu Pretresnog veća)*... zar ne?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Da. Kada se moja strina vratila... Vratila kući i rekla da je policija odvela ćerke, moja baka je otišla u policiju i prijavila slučaj. Rekla je, "Dva policajca su odvela devojčice", a policajac joj se smejaao. Pitali su je: "Jesu li lepe? Kakve su?"

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Imali ste opštinu. Imali ste Tužilaštvo. Imali ste niz drugih organa. Imali ste sudove.

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Nismo imali ništa.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Niste čuli za opštinu i za socijalnu ustanovu, na primer, koja je deo opštine?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Čula sam za njih, ali nam nikada nisu bile od pomoći.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Pa, uglavnom je tako dok ne zatražite pomoć i podršku, ali kad zatražite, ustanova je na usluzi ljudima koji dođu i traže pomoć. Znači, niste kontaktirali nijednu od ovih ustanova?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Da je bilo nekoga da nam pomogne, ne bismo uopšte bili maltretirani.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Pitam vas, da li ste prijavili incident bilo kome i da li ste se bilo kome žalili, a vi kažete da niste. Da li sam vas dobro razumeo?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Ne, nisam prijavila slučaj.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: U vašoj izjavi ste detaljnije opisali šta se dogodilo. To je bilo na periferiji... (*izbrisano po nalogu Pretresnog veća*)... ne u u selu. Bilo je u prigradskom naselju... (*izbrisano po nalogu Pretresnog veća*)... Dva čoveka u tamno plavom "golfu" su se zaustavila, kako kažete u izjavi i takođe ste i ovo rekli, mislim, da nije bilo registracije na kolima. Rekli ste: "Usput su nas zaustavila dvojica muškaraca u tamno plavom 'Golfu'. Na autu nije bilo registarskih tablica."

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Rekla sam da su bile dve osobe i da je bio plavi... Tamno plavi "Golf" i da su bila dva policajca. Imali su uniforme. Uniforma je imala braon i zelenu boju.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Nastavite, molim vas.

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Ne braon nego žutu.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Auto nije ima registarske oznake. To ste rekli.

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Ne.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: I čovek koji je izašao imao je mali pištolj u ruci. To ste rekli, mali pištolj.

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Da. Imao je pištolj.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Čuo sam da su prevodioci rekli "revolver". Da li je bio pištolj ili revolver?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Bio je... Nikad ranije nisam videla pištolj, ali bio je ove veličine. Ne znam šta znači "revolver", a šta "pištolj", ali bilo mi je prvi put u životu da vidim takav pištolj.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dakle, dva muškarca u tamno plavom "Golfu", bez registarskih tablica, od kojih je jedan u ruci držao mali pištolj, kako kažete. Hajde da pogledamo drugu informaciju koju ovde imamo. Imali su oznake na rukavu košulje, a ovde mogu da vidim, prema onome šta ste vi rekli, da je tužilac naveo da je svedok prepoznala oznaku, na fotografiji koja joj je pokazana, za pripadnike jedinica Vojske Republike Srpske. Da li

mislite da je možda jedan od te dvojice muškaraca, taj što je imao mali pištolj... Da se policija nije kretala u vozilima bez registarskih tablica? Da li ste pomislili da možda nisu policajci nego zločinci? Da li vam je to palo na pamet?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: To se dogodilo tokom rata. Svi policajci su od ljudi oduzimali kola i skidali registarske tablice jer su se plašili ili ne znam zašto. I tako je policija u to vreme imala i normalna vozila, ali su se kretali i u privatnim vozilima bez registarskih tablica.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: I nosili su uniforme koje nisu bile njihove, da li to kažete?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Ne. Ne. Nosili su uniforme, ali su to bile uniforme koje ste im vi lično dali.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Da ne ulazimo u to ko im je obezbedio uniforme. Vi ste prepoznali uniforme kao uniforme Vojске Republike Srpske?

SUDIJA MEJ: Ovako možete da postavite pitanje svedoku: ono šta se ovde navodi jeste da ste uniformu identifikovali kao uniformu Vojске Republike Srpske. Da li ste to uradili ili ne?

SVEDOK K-16: Nisam mogla da razlikujem uniforme. Ne znam da li su pripadale Vojsci Republike Srpske ili nekom drugom, ali znam da su oni bili Srbi, osobe koje su nosile te uniforme su bili Srbi i ne znam odakle su došli ili odakle su mogli da dođu.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Pitam vas sledeće... Odnosno postavio sam vam ovo pitanje zato što te uniforme, posle rata u Bosni, su mogle da se kupe na bilo kojoj pijaci, kao što se to inače dešava posle ratova. Bilo ih je odmah na svim pijacama. Znači, vozili su auto bez registarskih tablica, nisu imali policijske uniforme i imali su neki mali pištolj u ruci. Službeni pištolj koji se službeno zadužuje je prilično veliki. Da li vam je palo na pamet da to uopšte nisu policajci nego kriminalci?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Možda su bili kriminalci koje ste vi plaćali. Kako ja to mogu da znam?

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Pitam vas s obzirom na veoma upadljive karakteristike. Da li vam je to palo na pamet. Kažete "ne", osim ako ih ja sam nisam plaćao, osim ako su od mene primali platu, ali, koliko znate, tokom rata je bilo puno kriminalaca.

SUDIJA MEJ: Već je odgovorila na to. Rekla je da su možda bili kriminalci.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Rekli ste da se u... *(izbrisano po nalogu Pretresnog veća)*... ništa nije događalo, nije bilo neprijatnosti... *(izbrisano po nalogu Pretresnog veća)*... je prilično veliki. Ima oko 15.000 stanovnika, je li tako?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Ne znam koliko stanovnika živi u... *(izbrisano po nalogu Pretresnog veća)*...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Juče vas je tužilac pitao da li su Albanci zlostavljani u... *(izbrisano po nalogu Pretresnog veća)*... gde živi nekoliko hiljada ljudi, a vi ste rekli da ste videli jednog Albanca koji je tvrdio da ga je policija istukla. I to je sve šta ste od zlostavljanja i maltretiranja videli, je li tako?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Lično sam to videla. Videla sam da čoveka tuku jer se to dešavalo blizu mene. Bio je naš komšija. A takođe sam istu stvar čula i od drugih ljudi, ali to nisam videla.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Juče ste rekli, a ja sam to zabeležio: "Videla sam slučaj jednog čoveka koji je bio pretučen." I ovo su vaše reči, ovo šta sledi: "Rekao je da ga je pretukla policija." Dakle, juče ste rekli da ste to videli, ali da vam je on ispričao šta se dogodilo. Sada kažete da ste videli. Koje je od ovo dvoje tačno? Jeste li videli ili vam je on ispričao? Da li ste juče rekli ono šta se zaista desilo ili danas?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Mislim da je isto: da li sam ga videla ili mi je on rekao šta se dogodilo, treba da razumete da ako sam

rekla da sam ga videla, onda sam ga zaista videla. Nisam slepa. Kada sa nekim pričam, onda i gledam tu osobu.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Ne pitam vas da li ste ga videli. To ste već rekli. Pitam da li ste zaista videli da ga tuku? Rekli ste da vam je on rekao da su ga tukli, je li tako? Je li tako?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Videla sam ga nakon što je pretučen. Nisam ga videla dok su ga tukli.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: U redu. Hvala vam. Takođe ste rekli da su, pored malog pištolja, imali i sekiru. Gde je bila sekira? Gde im je stajala ta sekira? Govorim o onoj dvojici muškaraca.

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Policajac je imao sekiru u autu. Pošto sam ušla u auto, videla sam je. I kad smo izašli iz kola i ušli u kuću koju sam već pomenula, poneli su je sa sobom.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Policajci sa sekirom, malim pištoljima, uniformom sa pijace i autom bez registarskih tablica.

SUDIJA MEJ: Pa, gospodine Miloševiću, to je komentar.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro. Rekli ste da su vam oduzeli nešto novca. Koliko novca?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Nisam rekla... Nisu uzeli novac od mene. Samo sam rekla da su pitali za nemačke marke, tako da su mi novac vratili i rekli: "Idite u prodavnicu u koju ste krenule i kupite šta ste htele ranije da kupite."

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Znači, u stvari vam ništa nisu oduzeli?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Oduzeli su dovoljno. Oduzeli su dovoljno, ako baš hoćete da znate. Nisu mogli više da mi oduzmu.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Govorim o materijalnim stvarima. Sami ste otišli u Makedoniju, a vaša porodica je ostala u...

(izbrisano po nalogu Pretresnog veća)... Jesam li dobro razumeo?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Da.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Zašto ste odlučili da odete sami iako vam je porodica ostala?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Nisam više mogla da živim tamo. Bila sam pod stresom. Tresla sam se. Bila sam veoma uplašena. Policajci su stalno dolazili. Usput su krali i otimali od ljudi i plašila sam se da će mi se ponoviti ono šta se već desilo.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Nisam razumeo kada ste juče objašnjavali to kako ste putovali, kako su... Kada ste putovali u Makedoniju, kako su vas naterali da odete među neko drveće, ako sam razumeo šta ste rekli. A onda ste rekli da su vam rekli da su Srbi tu sakrili neko oružje i municiju. Prvo je bila municija, a onda oružje, ali nema veze. I da su vas naterali da tamo odete jer bi NATO mogao da bombarduje municiju i onda biste poginuli. Tako je tužilac to objasnio, koliko mogu da se setim, je li tako? Jeste li to rekli? Da li je to objašnjenje koje ste vi dali?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Srbi su pucali na nas na toj livadi i usmerili nas prema tom drveću kako bismo tamo proveli noć. I na našem putu tamo, žena je izašla iz jedne od okolnih kuća i rekla: "Ne idite tamo jer tamo imaju sakrivenu municiju." I rekla je: "Može da se dogodi da NATO bombarduje to mesto i onda bi... Kriviće NATO za vašu smrt."

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Čuo sam da je tužilac juče rekao da da ste naterani da odete tamo kako bi NATO mogao da vas bombarduje. Jesam li pogrešno razumeo?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Možda ste pogrešno razumeli.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Očigledno sam pogrešno razumeo. Takođe ste rekli da su u vozu uzeli pare od vas, za kartu. I ovde kaže: "Morali smo nešto para da damo kondukteru... Kondukterima koji su ukricali voz. Jednom od njih sam dala 140 dinara, a on je vratio 40 i rekao: "Nešto za nas, nešto za vas." U to vre-

me 140 dinara je bilo oko deset maraka, deset nemačkih maraka. Dakle, on... Morali ste da platite kartu. Mislite li da je uzeo više para nego što je bila cena karte ili je toliko para bila karta? Je li toliko koštala karta?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Rekla sam da sam dala 100 dinara za kartu. Karta... Znam da je karta koštala manje od toga. Mislim, nije mi vratio onoliko koliko je trebalo da vrati kusura. Rekao je: "Nešto za nas, a nešto za vas."

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dao vam je 40 dinara kusura, je li tako?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Ne. Ne. Ako baš hoćete da znate, meni nije vratio nikakav osatak... Kusur.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Ali rekli ste da vam je vratio 40 dinara. To je u vašoj izjavi, u izjavi koju ste vi potpisali.

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Koliko se ja sećam, nisam rekla da mi je vratio 40 dinara.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Na strani 5 vaše izjave se kaže: "Jednom od njih sam dala 140 dinara, a on mi je vratio 40 i rekao: "Nešto za nas, a nešto za vas." Kondukteri to često kažu.

SUDIJA MEJ: Da. Imate li kopije.

TUŽILAC ROMANO: Da

SUDIJA MEJ: Dajte nam kopiju izjave.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: To je na poslednjoj strani vaše izjave. To se dešava u toku vašeg puta...

SUDIJA MEJ: Molim vas, dajte broj dokaznog predmeta dokumentu?

sekretar: Dokazni predmet... *(izbrisano po nalogu Pretresnog*

veća)... i biće čuvan pod pečatom.

SUDIJA MEJ: Svedoče K-16, ono šta vam se navodi jeste da ste u svojoj izjavi iz 1999 rekli: "Kad smo ušli u voz nešto para smo morali da damo kondukterima koji su ušli u voz, za kartu. Jednom od njih sam dala 140 dinara, a on mi je vratio 40 i rekao: 'Nešto za nas, a nešto za vas.'" Možete li sad to da pojasnite? To se pojavljuje u vašoj izjavi. Da li se sećate da je to tačno ili ne? Pitanje je: da li ste... Da li vam je vratio 40 dinara? Ako ne možete da se setite, samo to recite.

SVEDOK K-16: Ne sećam se.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Na kraju ste rekli da ste ušli u voz i vozom putovali za Makedoniju i da vas niko nije zaustavljao dok niste došli u Blace. Blace je u Makedoniji. Dakle, niko vas nije sprečavao, maltretirao, govorio pogrdne reči, je li tako?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Znam sigurno da kad smo drugi dan krenuli na put, niko nam nije rekao ni reč.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dakle, po vašem sopstvenom i slobodnom nahođenju ste otišli u Makedoniju?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Ja nisam stvarno htela da idem, ali su uslovi bili takvi da nisam mogla da ostanem.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Ali je vaša porodica ostala pod istim uslovima?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Da.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: U pitanju je bio obični putnički voz koji je bio na svom redovnom putu preko granice, zar ne?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Bio je obični putnički voz koji je prevozio ljude.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Hvala vam. Nemam više pitanja.

SUDIJA MEJ: Izvolite, gospodine Tapušковиću.

PRIJATELJ SUDA TAPUŠKOVIĆ – PITANJE: Hvala vam, časni Sude. Da je Sud imao svedokovu raniju izjavu, ne bih imao nikakvih pitanja, tako da bih sada hteo da se pozabavim tom izjavom. Nekoliko rečenica ispod ove u kojoj se pominje 140 dinara, ima jedna stavka koju bih hteo da raščistim. Gospođo K-16, juče ste rekli da su na ovoj livadi pucali na vas.

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Da.

PRIJATELJ SUDA TAPUŠKOVIĆ – PITANJE: Ali u vašoj ranijoj izjavi na istoj strani tačno ispod izjave koliko ste morali da platite kondukeru za kartu, rekli ste: "Nisu pucali na nas." To je u vašoj ranijoj izjavi, da ste videli ljude sa oružjem, ali da nisu pucali na vas.

SUDIJA KVON: Gospodine Tapušковиću, pitam se da li je problem u pogrešnom prevodu, ali u engleskoj verziji se kaže: "Morali smo da ostanemo na livadi do 17.00 i onda su paravojne jedinice počele da pucaju u vazduh sa druge strane pruge."

PRIJATELJ SUDA TAPUŠKOVIĆ: U vazduh da, ali naredna rečenica kaže: "Nisu pucali na nas." Prilično je jasno. Pucali su u vazduh, ali ona kaže: "Nisu pucali na nas".

SUDIJA KVON: Hvala vam.

SUDIJA MEJ: Zabeležili smo to.

PRIJATELJ SUDA TAPUŠKOVIĆ – PITANJE: Hvala. Takođe bih hteo da pitam pošto ste u... *(izbrisano po nalogu Pretresnog veća)*... bili od 24. marta do 21. maja, živeli ste sa svojom porodicom. Blizu vaše kuće, da li su padale granate na... *(izbrisano po nalogu Pretresnog veća)*... generalno, granate koje su bacale NATO snage?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Blizu nas nije bilo bombardovanja NATO snaga.

PRIJATELJ SUDA TAPUŠKOVIĆ – PITANJE: U... *(izbrisano po nalogu Pretresnog veća)*... ali šta je sa... *(izbrisano po nalogu Pretresnog veća)*...

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Bilo je bombardovanja u... *(izbrisano po nalogu Pretresnog veća)*... koliko sam ja čula.

PRIJATELJ SUDA TAPUŠKOVIĆ – PITANJE: Da li ste čuli eksplozije u... *(izbrisano po nalogu Pretresnog veća)*... i ako jeste, koliko puta?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Čula sam eksplozije... Čula sam eksplozije u... *(izbrisano po nalogu Pretresnog veća)*... ali gde su bile, ne znam.

PRIJATELJ SUDA TAPUŠKOVIĆ – PITANJE: Ako možete da nam kažete, molim vas, recite, ako ne možete, ne možete, koliko često ste čuli te eksplozije?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Veoma mi je žao, ali ne mogu da kažem koliko su često bombardovali.

PRIJATELJ SUDA TAPUŠKOVIĆ: Hvala vam.

SUDIJA MEJ: Izvolite, gospođo Romano.

DODATNO ISPITIVANJE: TUŽILAC ROMANO

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Svedoče, rekli ste da niste prijavili incident, silovanje. Možda bi sudijama i Sudu bilo od pomoći kad biste rekli kakve posledice žena sa Kosova snosi ukoliko incident te vrste prijavi. Možete li samo da nam opišete koliko je to teško i koje su posledice?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: To je strašna stvar. Ljudi vam se smeju. Ne interesuje ih da li ste bili primorani na to ili... Gledaju vas ispod oka i neće da budu sa vama. Sada misle da sam pokvarena osoba.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: A kakve su šanse za brak?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Ne znam za ove ljude. Mislim da ne mogu.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Polako...

SUDIJA MEJ: Gospodo Romano, imate li još nešto?

TUŽILAC ROMANO: Samo još jedno pitanje

SUDIJA MEJ: Možete li, molim vas, da izdržite samo još jedno pitanje.

TUŽILAC ROMANO: Samo još jedno pitanje.

SVEDOK K-16: Da.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Svedoče, optuženi je naveo da su ljudi koji su bili u autu, zaustavili se i onda vas silovali, bili obični kriminalci. Kad su stali... Kad se auto zaustavio i kad su pričali sa vama, tražili su vaše lične karte, je li tako?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Da. Prvo su tražili moju ličnu kartu, a mislim da kriminalci nikad ne traže ličnu kartu.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: I nosili su uniforme?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Da.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: I viđali ste... Pričali ste o velikom broju policajaca u vašem kraju. Jesu li svi nosili uniforme?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Da, nosili su uniforme.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: A to je, takođe, redovna policija koju ste viđali i pre rata?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Redovnu policiju koju sam viđala pre rata, viđala sam je i za vreme rata kako pljačka.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: I takođe ste pomenuli da su vozili kola bez registarskih tablica. Da li je to bilo uobičajeno?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Da, istina je.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: I zašto je policija vozila kola bez registarskih tablica, da li znate?

SVEDOK K-16 – ODGOVOR: Možda da se sakriju od NATO-a i da nastave sa pljačkama kako ljudi ne bi znali da to policajci pljačkaju.

TUŽILAC ROMANO: Hvala. Nemam više pitanja.

SUDIJA MEJ: Svedoče K-16, ovim se završava vaše svedočenje. Hvala vam što ste došli pred Međunarodni sud da ga date. Sada možete da idete.

SVEDOK K-16: Hvala vam

(privatna sednica)

(pauza)

SUDIJA MEJ: Jedno preliminarno pitanje. Pretresno veće je danas čulo jedan zahtev na zatvorenoj sednici, a u vezi sa svedočenjem jednog određenog svedoka. Zahtev je bio taj da se ispitivanje obavi na zatvorenoj sednici. Pretresno veće je odbacilo taj zahtev. Priroda svedočenja nije takva da kada se stavi u poređenje sa potrebama javnog suđenja, ne bi opravdala takav nalog. Transkript te odluke će da bude objavljen blagovremeno. Molim da se uvede sledeći svedok.

TUŽILAC ROMANO: Da časni sude. Sledeći svedok je Andraš Ridlmayer (Andras Janos Riedlmayer). Časni sude, Pretresno veće kao i prijatelji suda su primili izveštaj ovog veštaka nasloveljen "Razaranja kulturnog nasleđa na Kosovu 1998. i 1999. godine" (The Destruction of Cultural Heritage in Kosovo, 1998 and 1999).

Izveštaj se sastoji od rezimea i iako se u izveštaju pokriva na stotine lokacija, Tužilaštvo je obelodanilo samo one izvode koji se odnose na informacije koje su relevantne za optužnicu. Prilikom dolasku u Hag (The Hague) gospodin Ridlmajer je sa sobom doneo uvećane fotografije boljeg kvaliteta onih mesta koja se odnose na optužnicu. To su iste fotografije koje su već obelodanjene, ali su boljeg kvaliteta. Tužilaštvo je napravilo jednu brošuru u kojoj se nalazi rezime izveštaja kao i sve fotografije u redosledu kako se spominju u optužnici, tako da to želimo da uvedemo kao dokazni predmet.

SUDIJA MEJ: U redu, gospođo Romano (Romano). Morate da budete što brži sa ovim svedočenjem, s obzirom na to da mi imamo pred sobom samo izveštaj.

TUŽILAC ROMANO: Da. U redu. Želim samo da olakšam rad Sudu.

SUDIJA MEJ: U redu. Molim da svedok pročita svečanu izjavu.

SVEDOK RIDLMAJER: Svečano izjavljujem da ću govoriti istinu, celu istinu i ništa osim istine.

SUDIJA MEJ: Izvolite, gospodine, sedite.

TUŽILAC ROMANO: Mogu li da vam dam kopije? Časni Sude, mislim da Pretresno veće nije dobilo biografiju gospodina Ridlmajera i ja predlažem da se to uvede kao dokazni predmet, umesto da prelazimo detaljno kroz to. Pitaću ga samo za njegovo relevantno radno iskustvo i za njegovo obrazovanje.

sekretar: Dokazni predmet Tužilaštva broj 88.

GLAVNO ISPITIVANJE: TUŽILAC ROMANO

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Hvala vam. I ovde imamo biografiju i kopije za sve. Gospodine Ridlmajer, kažite Sudu svoje puno ime i prezime?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Andraš Janoš Ridlmajer.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Vi ste sada zaposleni u Dokumentacionom centru za islamsku arhitekturu, Biblioteka lepih umetnosti u Aga Kan programu (Documentation Center for Islamic Architecture, Aga Khan Program, Fine Arts Library) na Univerzitetu Harvard (Harvard University)?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: U vašem kurikulumu mogu da vidim da imate univerzitetsku diplomu, a takođe i dve magistrature...

SUDIJA MEJ: Usporite malo, gospođo Romano.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: ... iz bibliotekarstva sa Prinstona (Princeton University), kao i iz bibliotekarstva i informatičkih nauka sa Univerziteta Simons u Bostonu (Simmons College of Boston).

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da, to je tačno.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Već nekoliko godina se bavite istraživanjem uništavanja kulturnog nasleđa. Da li je to tačno?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Kao specijalista za dokumentaciju umetničkih predmeta, kako ste se počeli da se bavite istraživanjem uništavanja kulturnih dobara, naročito na Balkanu?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Ja radim kao specijalista na dokumentovanju umetničkih predmeta već 15 godina i radio sam na istoriji i kulturi Balkana. Bavim se njom već 30 godina. Krajem osamdesetih radio sam na jednom projektu o zaštiti kulturnih nasle-

da tokom oružanog sukoba i isto tako sam napravio zbirku bibliografije u vezi sa tim. Kada je izbio rat na Balkanu, ja sam pregledao sve izveštaje o uništavanju kulturnih dobara i počeo da prikupljam informacije o tome, radi istrage.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Kažite nam koje ste prethodne radove radili iz ovog polja, pre vašeg rada na Kosovu?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Za vreme rata u Bosni od 1992. do 1995. godine uradio sam jedan niz studija o uništenju biblioteka i arhiva i uništenju istorijskih arhitektonskih objekata. Neki od tih izveštaja su štampani, a neki su prikazani kao dokumentarni filmovi. Takođe sam svedočio pred OEBS-om (OSCE, Organization for Security and Cooperation in Europe) o uništenju kulturnih dobara u Bosni.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: A svi ti članci i predavanja se nalaze u vašoj biografiji.

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da, to je tačno.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Gospodine Ridlmajer, želim da se prvo bavimo kontekstom vašeg izveštaja. Rekli ste da ste tokom 1998. godine postali svesni činjenice da je na Kosovu moguće da je došlo do uništenja raznih kulturnih dobara. Vi ste od tada počeli da prikupljate podatke. Možete li da kažete Sudu o kakvim se podacima radi?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Kada je počeo sukob 1998. godine, u medijima su se pojavili izveštaji od leta 1998. godine koji su navodili na to da su kulturna dobra bili ciljevi. Takođe je bilo raznih tvrdnji iz vladinih i nezvaničnih izvora. Ja sam tada jednostavno prikupljao sve te podatke. Kada je u martu izbio rat i kad je došlo do bombardovanja Jugoslavije od strane NATO-a, tih tvrdnji je bilo sve više i više, a izvor informacija se suzio zato što nije bilo nezavisnih posmatrača na Kosovu.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Izvori koje ste vi koristili se nalaze u prilogu vašeg izveštaja, prilogu broj 3 na stranama 23 i 24 i radi se o jugoslovenskim vladinim i profesionalnim institucijama, takođe izveštajima iz medija, kao i izveštajima izbeglica sa Kosova?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da, to je tačno.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Kada i kako ste došli na ideju o projektu o kulturnom nasleđu Kosova?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Kada se sukob priveo kraju juna 1999. godine, kada su se završila neprijateljstva, postalo mi je jasno da neko mora da utvrdi šta se desilo u odnosu na kulturno nasleđe na Kosovu. Reporter i novinari su se polako vraćali na Kosovo. Iako su retko izveštavali o kulturnom nasleđu, oni su spominjali i ta uništavanja i napravili dosta fotografija. Raspitao sam se kod UNESCO-a (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) da li postoji neka sistematska istraga sa njihove strane, a oni su rekli da nema istrage. Ja sam preko interneta tražio informacije o tome i gospodin Endrju Heršer (Andrew Herscher) koji je arhitekta, je stupio sa mnom u vezu i predložio da zajedno uradimo studiju.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Kad je to bilo?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: To je bilo krajem juna i početkom jula 1999. godine.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Znači, vi i gospodin Endrju Heršer ste pokrenuli taj projekat?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Možete li Sudu da kažete kakva je stručna sprema gospodina Heršera?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da. Gospodin Heršer je arhitekta. Ima diplomu arhitekta sa Univerziteta Princeton i Harvarda i sada radi na doktoratu iz istorije, teorije i kritike arhitekture. Takođe je radio na Balkanu u proteklih 10 godina na proceni ratne štete u Mostaru, posle rata u Bosni i Hercegovini.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: A kako ste vi i gospodin Heršer dobili sredstva za vaš projekat?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Mi smo prvo stupili u vezu sa centrom Univerziteta Harvard za bliskoistočne studije (Harvard's Centre for Middle Eastern Studies) i pitali ih da li bi oni sponzorisali takav projekat. Nakon što su oni dali svoj pristanak, stupili smo u vezu sa institutom "Pakard" (Packard Humanities Institute). To je jedna dobrotvorna organizacija u Americi (United States of America) koja finansira konzervaciju arheoloških objekata i kulturnog nasleđa. I oni su, takođe, pristali da daju sredstva za naš projekat.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Koji su bili ciljevi vašeg projekta?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Naš projekat je imao tri cilja: jedan da se utvrde činjenice, da se vidi ono šta se desilo. Drugi cilj je bio da se da osnova za posleratnu rekonstrukciju objekata, a treći cilj je bio da se napravi materijal koji bi možda mogao da bude koristan Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju (ICTY).

SUDIJA KVON: Molim vas, gospodine Ridlmajer, da imate u vidu prevodioce i da sačekate sa svojim odgovorom, tj. da pravite pauzu između pitanja i odgovora.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Molim vas da sačekate da se pitanje prevede pre nego što počnete sa svojim odgovorom. Gospodine Ridlmajer, studija se bavila štetom na kulturnim i verskim objektima tri glavne religije: pravoslavnom, muslimanskom i katoličkom, kao i štetom na arhitektonskim objektima. Da li je to tačno?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Možete li prvo da nam ukratko date pregled o tome koje su lokacije u pitanju kada govorimo o islamskim, rimokatoličkim i srpskim pravoslavnim mestima?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: To su tri glavne verske zajednice na Kosovu. Svaka od njih ima mesta gde se vrše religiozni obredi. Isto tako, pored toga ima drugih zgrada. Kada je u pitanju

islamska vera, tu su džamije, derviške tekije ili škole, medrese ili druge obrazovne institucije. Takođe verske biblioteke i arhive. Kada govorimo o dve hrišćanske zajednice, katolička i srpska pravoslavna, bavimo se prvenstveno crkvama i manastirima, a srpska pravoslavna crkva takođe ima i versku školu u Prizrenu (Prizren).

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Među svim tim lokacijama koje su navedene na Kosovu, kako ste vi odabrali one koje ćete da uključite u vašu studiju?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Svoj rad smo zasnivali na nekoliko kategorija. Prvo smo prostudirali sve ono šta su izdavale institucije za zaštitu kulturnih spomenika na Kosovu, isto tako smo proučili i naučne radove koji su se odnosili na to. Na osnovu toga smo sačinili spisak, a isto tako smo nabavili i sve ono što je pre rata objavljeno o svim tim lokacijama. Naša druga kategorija su bile lokacije za koje je rečeno da je došlo do oštećenja i ti navodi se nabrajaju u prilogu broj 3 našeg rada.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Koliko ste otprilike lokacija proučili u vašem radu?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: U radu postoji 560 lokacija, ali to u stvari pokriva veći broj zgrada, zato što se na nekim lokacijama nalazi više od jedne zgrade.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Da li to uključuje i verske objekte kao i civilnu arhitekturu?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da, to je tačno.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Nakon što ste izabrali lokacije, razvili ste banku podataka i prikupili podatke. Počeli ste onda sa istragom, zar ne? Otišli ste na Kosovo?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da, to je tačno.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: A kad je to bilo?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Prvi put smo na Kosovu izašli na teren tokom oktobra 1999. godine.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Da li ste tada takođe stupili u vezu sa Tužilaštvom?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da. Mi smo bili u Hagu na putu za Kosovo. Sastali smo se sa predstavnicima Tužilaštva.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Kakav je bio taj sastanak i kakve ste vi razgovore vodili sa predstavnicima Tužilaštva?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Prvo smo pitali Tužilaštvo da li bi ih interesovala ta vrsta podataka koje smo mi prikupljali. Oni su potvrdno odgovorili. Takođe su nam rekli da nećemo da radimo kao predstavnici Suda. Takođe su naznačili ono šta bi bilo korisno njima za njihov rad, stvari na koje mi sami možda ne bismo pomislili. Na primer, da se dobiju skorašnje fotografije pre nego što je uništen objekat, ako je to moguće. Isto tako su naznačili da u slučaju da naiđemo na svedoke uništavanja, da u tom slučaju treba od njih da uzmemo osnovne podatke, imena, kako možemo da stupimo u vezu s njima, ali da ne treba opširno i detaljno da razgovaramo sa tim svedocima i da će to onda da uradi sam Sud. Naš glavni zadatak je bio da se dokumentuje arhitektonska šteta.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Hvala vam. Koliko je ukupno trebalo da vi razvijete svoj projekat i koliko ste puta išli na Kosovo?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Projekat je trajao ukupno dve godine, pre nego što smo ga završili. Tokom tog perioda smo tri puta putovali na Kosovo i tamo svaki put boravili oko tri nedelje. Prvi put smo otputovali u oktobru 1999. godine, a posle toga smo išli i u oktobru 2000. godine i u martu 2001. godine. Istraga je završena u leto 2001. godine.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Gospodine Ridlmajer, možete li prvo ukratko da opišete metodologiju koju ste koristili kao i izvore koje ste koristili u vašem izveštaju, a posle ću tražiti da objasnite kategorije pomoću kojih ste procenjivali uništenje koje ste zabeležili. Molim vas da sada prvo govorite o metodologiji i o izvorima.

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Kao što sam rekao, naš prvi korak je bio da obavimo istragu pre nego što izađemo na teren,

na lice mesta, da vidimo kakva dokumentacija postoji u vezi predratnog stanja ovih zgrada. Mi smo to sa sobom poneli na Kosovo i kako smo posećivali svaku od lokacija, onda smo preduzimali određeni niz radnji. Prvi korak je bio da odemo do lokacije i da identifikujemo i verifikujemo tu lokaciju. To smo radili tako što smo razgovarali sa lokalnim stanovništvom i tako što smo poredili našu predratnu dokumentaciju. Na primer, ako je bila zgrada koja je bila potpuno uništena, ako smo imali nacrt, išli smo da vidimo gde su bili temelji. Isto tako ako smo imali fotografiju, okolne zgrade bi nam pomogle da tačno utvrdimo da li se stvarno radi o tom objektu. Pošto smo to uradili, onda bismo fotografisali tu lokaciju, a gospodin Heršer i ja bismo se konsultovali i dogovorili o opisu i proceni kategorije štete.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Pre nego što uđemo u detalje o kategorijama štete, mislim da u dodatku broj 2 vašeg izveštaja, na stranama 18 do 22, osim terenskih procena koje ste napravili vi i gospodin Heršer i koje ste upravo opisali, možemo da nađemo i opise iz drugih izvora, raznih drugih izvora kojima ste se vi koristili za lokacije koje niste posetili. Možete li to da objasnite Sudu?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Ukoliko morate da se koristite izveštajem, sudski poslužitelj bi mogao taj izveštaj da vam doda.

SUDIJA MEJ: Dajte svedoku njegov izveštaj.

SVEDOK RIDLMAJER: Imam kopiju.

SUDIJA MEJ: Stavite to onda na grafoskop, molim vas. Imamo li rezervnu kopiju, tako da svedok može da drži jednu kopiju u rukama. Dakle, jedna na grafoskop, jedna svedoku.

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Evo u redosledu ove prezentacije: prvo, to su bila terenska istraživanja koja sam već opisao.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Koliko ste lokacija vi i gospodin Heršer lično posetili?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Obišli smo lično otprilike 144 lokacija. Druga najveća grupa lokacija su one o kojima postoji dokumentacija "Međunarodne grupe za upravljanje" (International Management Group), to je jedna međuvladina organizacija kojoj je Evropska unija (European Union) dodelila zadatak da proceni štetu infrastrukture i građevina na Kosovu. Oni su svoj rad završili u proleće 2000. godine i prilikom naše druge posete Kosovu mi smo dobili kopiju njihove baze podataka.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Možete li samo kratko da prođete kroz te izvore. Samo ime i kratak opis.

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: U redu. Sledeća tri glavna izvora su bili izvori tri verske zajednice. Sa Patrijaršijom Srpske pravoslavne crkve smo razmenili dokumentaciju. Oni su takođe objavili veliki deo svoje dokumentacije, zatim sa dijacezom rimokatoličke crkve. Tamo smo razgovarali sa sveštenicima. I, na kraju, kontaktirali smo Islamsku zajednicu koja poseduje veliku arhivu fotografija koje je sakupio profesor Sabri Bajgora (Sabri Bajgora), pomoćnik muftije Kosova. Isto tako imali smo informacije Zavoda za zaštitu spomenika Kosova (Zura per mbrojtjen e monumenteve ne Kosove), lokalnog Zavoda u Đakovici (Gjakove), zatim Odeljenje za urbanizam UNMIK-a (UNMIK's Department of Urban Planning, United Nations Mission in Kosovo) u Peći i većeg broja pojedinaca koji se takođe navode u dodatku. Konačno, uzeli smo i izveštaje iz medija. Mi nismo nikada uključili nijednu lokaciju u naš izveštaj ukoliko se ona spominjala samo u izveštajima medija. Međutim, ukoliko za neke od naših lokacija jesu bili dostupni izveštaji iz medija, i to iz prve ruke, onda smo ih mi uključili u ovaj izveštaj. Kao što ćete verovatno da primetite, u mnogim slučajevima ti različiti izvori su se međusobno potkrepljivali i u svim slučajevima uključili smo u naš izveštaj samo one lokacije za koje je bila na raspolaganju foto dokumentacija.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Hvala. Znači bila je to metodologija i izvori. A sada da čujemo nešto o kategorijama procene štete?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da. Na početku smo hteli da koristimo kategorije UNHCR-a (United Nations High Commissioner for Refugees). Međutim, ustanovili smo da su te kategorije smišljene za stambene objekte i da zato nisu baš prikladne za istorijske spomenike, pogotovo imajući u vidu da smo naše istraživanje radili, između ostalog, imajući na umu mogućnost rekonstrukcije spomenika. Dakle, prva kategorija je sasvim jasna. To su neoštećene zgrade. Sledeća kategorija su laka oštećenja. Bili smo veoma konzervativni prilikom dodele lokacija u tu kategoriju u smislu da ona pokriva svu štetu koja nenarušava glavnu strukturu zgrade. To znači da uključuje stvari kao što je vandalizam, manji požar u zgradi ili rupe od granata u zidu, ali, dakle, zid još uvek stoji. Isto tako ako je deo krova bio oštećen, ali sve ostalo je još stajalo, to smo takođe nazivali lakom štetom. Zatim, teška oštećenja. U kategoriju teških oštećenja spadaju oni objekti koji su pretrpeli značajna strukturalna oštećenja. Obično bi to bila zgrada koja je potpuno spaljena ili na primer, zgrada kojoj je propao krov, zgrada u kojoj postoji šteta od velike eksplozije i u kojoj su oštećeni noseći zidovi. Zatim su sledeća kategorija gotovo uništena. To je kategorija u koju ulaze zgrade u kojoj nedostaju, recimo, neki od glavnih delova zgrade. Jedan ili više nosećih zidova, na primer. U toj kategoriji još uvek neki elementi zgrade stoje. Zatim dolazi kategorija potpunog uništenja zgrade. To je sasvim jasno, to je kategorija u kojoj nije ostao nijedan komad zgrade iznad zemlje.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Hvala. Dakle, na osnovu vašeg istraživanja, vi i gospodin Heršer pripremili ste zajednički izveštaj pod naslovom "Razaranja kulturnog nasleđa na Kosovu". Kao što sam već objasnila Sudu, u izveštaju postoji rezime nalaza, a pridodata je i baza podataka u kojoj se nalaze sve lokacije sa specifičnim i detaljnim informacijama o njima. Tu su, takođe i karte. A sada vas molim, gospodine Ridlmajer, da koristeći ovu kopiju izveštaja koja se nalazi na grafoskopu, kratko opišete vaše nalaze o razaranja

verskih i kulturnih dobara islamskih, rimokatoličkih i srpskih pravoslavnih objekata. To su strane od 7 do 10 u izveštaju.

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Dakle već sam definisao šta predstavlja kulturno nasleđe, pa ću taj deo da preskočim. Kad je reč o islamskom kulturnom nasleđu, glavna kategorija zgrada koje su bile oštećene, bile su džamije. Na svu sreću, imamo objavljeni broj džamija na Kosovu uoči rata iz 1993. godine. Prema podacima Islamske zajednice, 1993. godine na Kosovu je postojalo 607 džamija. Naša dokumentacija pokazuje da je više od jedne trećine tih džamija bilo uništeno i oštećeno. Dokazi upućuju na to da se to dogodilo 1998. i 1999. godine.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Koji su to dokazi koji upućuju na to da se to dogodilo 1998. i 1999. godine?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Postoje tri vrste faktora koji ukazuju na to. Prvo, priroda štete. Ako je šteta nastala od požara, onda se vrlo često može reći da je taj požar bio relativno nedavan, na primer, zbog mirisa, ukoliko je zgrada spaljena i vidite da okolo postoji rastinje ili čak unutar same zgrade. Isto tako tu je i vandalizam koji indicira da se nije radilo o nečem slučajnom. Druga kategorija takvih indicija su izjave očevidaca koje obično potkrepljuju fizičke dokaze. I treće, postojanje nedavnih, predratnih fotografija tih zgrada u neoštećenom stanju. To, takođe, sugeriše da je do oštećenja došlo u poslednjih nekoliko godina. Mnoge od fotografija iz vremena pre uništenja, snimljene su 1997. godine, tako da se vrlo lako može ustanoviti da je, dakle, do oštećenja i uništenja došlo nakon toga.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: U vašem izveštaju vi dajete približan broj džamija uništenih 1998. i 1999. godine. Da li nam možete reći koji je to broj?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da. Otprilike 225.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Sledeća kategorija su rimokatoličke lokacije.

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Što se tiče rimokatoličkih lokacija, mnogo je manje lokacija koje smo imali na raspolaganju. Prvo, njih je manje jer je rimokatolička zajednica najmanja zajednica na Kosovu. Međutim, isto tako izgleda da su katolički lokaliteti u mnogo manjoj meri oštećeni. Na mnogim mestima gde su stambeni objekti i islamski verski objekti u velikoj meri uništeni, katolički spomenici bili bi netaknuti.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: A pravoslavni?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Kosovo je poznato kao mesto na kom se nalaze mnogi od najvažnijih spomenika Srpske pravoslavne crkve i to su verovatno spomenici o kojima je najviše objavljivano dokumenata od bilo koje verske zajednice na Kosovu i kad je reč o predratnoj dokumentaciji i kad je reč o dokumentaciji oštećenja na samim spomenicima. Mi smo pokušali da posetimo što je moguće više takvih lokaliteta i koncentrisali smo se na spomenike koji nisu bili dobro dokumentovani od strane drugih izvora, kao što je, na primer, Srpska pravoslavna crkva. Nakon naše prve poseite razmenili smo fotografije i druge informacije sa Srpskom pravoslavnom crkvom, tačnije Raško-prizrenskom eparhijom. Naši nalazi bili su sledeći: Prvo, spomenici Srpske pravoslavne crkve za koje je rečeno da ih je oštetiio ili uništio NATO, mi nismo pronašli nikakvu štetu koja bi mogla da se pripíše vazдушnim napadima. Međutim, našli smo da su mnogi od tih spomenika, njih preko 80, oštećeni posle rata. Pretpostavljamo da se radilo o napadima od strane Albanaca koji su se vratili.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Vi ste takođe u vašem izveštaju spomenuli nekoliko lokaliteta za koje su jugoslovenske vlasti tvrdile da su bili uništeni ili u velikoj meri oštećeni od strane NATO prilikom vazдушnih udara. Među njima su bile i srpske pravoslavne crkve. Po vašem dolasku u Hag, doneli ste nam fotografiju i srpske pravoslavne crkve u Drsniku (Dershnik) za koju je rečeno da ju je NATO bombardovao. Imam ovde kopiju te fotografije. Možete li da nam opišete šta se nalazi na toj fotografiji? Imamo, u stvari, sve

fotografije ovde. Imam samo jednu kopiju u boji, a druge su, nažalost, crno-bele.

sekretar: Kurikulum svedoka će da nosi dokazni broj 89, a prva fotografija dokazni broj Tužilaštva 90.

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Mi smo sve navode uzeli ozbiljno. To je bila naša osnovna namera i zato smo posetili gotovo sve lokalitete za koje su razne jugoslovenska službene tela utvrdila da su tokom rata bile oštećeni. Ovo je crkva svete Paraskeve u selu Drsnik u opštini Klina (Kline). Prema Zavodu za zaštitu spomenika Republike Srbije i Ministarstvu informisanaj, tokom rata, prema njihovim navodima, u aprili 1999. godine ova crkva je teško oštećena od strane NATO pakta. Mi smo otišli u to selo i ustanovili da je crkva neoštećena, zajedno sa krovom. Isto tako, moderni metalni zvonik je, takođe, neoštećen. Međutim, unutar zgrade je podmetnut požar i isto tako su slova "UČK" (Ushtria Clirimtare e Kosoves, OVK) su urezana iznad ovih vrtata. Sledeću sliku, molim. U unutrašnjosti crkve bio je podmetnut požar koji je izazvao štetu na freskama. Osim toga, neko je oštetiо freske ponovo upisujući slova "UČK", a preko lica svetaca su urezani iksovi (x). To smo uvrstili u našu bazu podataka. Međutim, sasvim je jasno da ta šteta ne dolazi od bombi, nego od ljudi koji su bili na terenu. Prema navodima Srpske pravoslavne crkve i novinskim izveštajima, srpski stanovnici sela napustili su selo u drugoj polovini juna. Prema tome, može se pretpostaviti da je do štete došlo nakon toga.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Ta srpska pravoslavna crkva je ona koju spominjete u izveštaju na stranici broj 9. Da li je to tačno?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Samo trenutak da vidim...

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Pri dnu strane broj 9, zar ne?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da.

sekretar: Druga fotografija nosiće dokazni broj 91.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Gospodine Ridlmajer, vi ste po

svom dolasku u Hag, da biste ilustrovali oštećenja verskih objekata sve tri verske zajednice, zajedno sa jednim od naših istražitelja pripremili ovaj grafikon na kojoj se vide štete nanete verskim spomenicima svih verskih zajednica. Molim vas da nam ovaj grafikon ukratko objasnite.

sekretar: Dokazni predmet Tužilaštvo broj 92.

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Ovo je grafikon koji pokazuje koliko se zgrada nalazi u svakoj od kategorija. Crvenom bojom su obeleženi rimokatolički lokaliteti, žutom srpski pravoslavni objekti, a plavom islamski. Kao što vidite, najveći broj oštećenih lokaliteta definitivno spada u kategoriju islamskih lokaliteta. Neoštećeni lokaliteti ne predstavljaju ukupni korpus neoštećenih zgrada. Mi smo njih zabeležili samo ukoliko ima nekakvih izveštaja ili ukoliko smo otišli na lice mesta. Međutim, oštećene kategorije vrlo jasno pokazuju stanje na terenu.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Hvala. Kao što sam ranije spomenula, u vašoj bazi podataka se nalazi na stotine lokacija, a mi smo koristili samo one koje se pominju u optužnici. Organizovane su onako kako se pojavljuju u optužnici. Možete li, molim vas, da nas provedete kroz barem dve lokacije koje ste obišli na Kosovu i na koje se oslanjate i da nam kažete gde to možemo da nađemo u izveštaju kao i da nam kažete o kojoj se kategoriji štete radi, ko je to napravio i odgovarajuće informacije? Možemo sada, znači, da uzmemo izveštaj i da pogledamo prvu lokaciju. Radi se o broju K0209346.

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Molim da na grafoskopu pokažete celu stranu. Ovde se vidi jedna strana, uzorak jedne strane iz naše baze podataka. To je jedna vrlo jednostavna jedinica informacija. Imamo tu osnovne informacije. Na dnu se vide osobe koje su išle da obiđu to mesto i u ovom slučaju ovde se informacije potkrepljuju od dva druga izvora: iz baze podataka Islamske zajednice i profesora Bajgore i to potvrđuje i baza podataka IMG-a. Druga stvar je fotografija. Nismo uključivali informacije ako nismo imali

potvrdu tih podataka. Ovo je primer zgrade koja je potpuno uništena. Ništa nije ostalo ili vrlo je malo ostalo od prvobitne strukture. Mi smo ovde uveli ime, ako je poznato, sela, vrsta objekta, period od kada potiče, da li je bila pod zaštitom ili ne. Onda, isto tako, okolina u kojoj se nalazi, stanje okolnih zgrada. Tako možete da vidite da se radi o starim zgradama sa crepom...

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Možda možete da koristite uvećanu fotografiju na narednoj strani.

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Ovde se vidi nešto što je možda deo luka ili deo minareta, a možete da vidite da je ova zgrada pored te zgrade, zgrada koja ima stari crep. Znači, nije nešto što je relativno novo. Znači, ovo je primer lokacija gde smo radili na osnovu podataka iz druge ruke. Primer lokacija koje smo lično obišli sledi i zato predlažem da pogledate K029370. To je pijaca u Đakovici, a to je mesto koje je bilo pod zaštitom. Imalo je nekoliko različitih imena. Ovde vidite da je izveštaj o šteti prilično detaljan. Imamo fotografije iz raznih izvora. Imamo jednu fotografiju koja je napravljena neposredno pre rata. Jedna je napravljena od strane jednog stanovnika tokom samog uništenja. A na narednoj fotografiji imamo jednu fotografiju pre rata, a jednu posle rata. Znači ovde je takođe jedan primer izveštaja koji smo dobili od nekoga. Mi smo saželi to šta nam je ta osoba rekla, a kada smo bili u mogućnosti takođe smo tražili informacije ili podatke nekoga s kim bismo mogli u vezi sa tim da stupimo u vezu. Na narednoj strani se nalazi bibliografija i isto tako neki dodatni detalji i pominju se izveštaji o tome u medijima. Sada okrećem stranu da bih došao na dve druge fotografije. Ovo je fotografija koju smo mi napravili posle rata. Vide se spaljene radnje na pijaci u bazaru. Zidovi tih spaljenih prodavnica još uvek stoje. U pozadini se vidi Hadum-džamija. Vidi se da je pogođen vrh minareta i na polovini minareta se vidi jedna rupa od udara nekakvog projektila. Molim, okrenite sledeću stranu. Na sledećoj strani smo naveli podatke za Hadum-džamiju i čini se da je šteta napravljena iz nekoliko puta. Prednji deo džamije je spaljen, a spaljena je i biblioteka koja se nalazila pored džamije. I, ponovo, ne samo na osnovu onoga što smo mi tamo zatekli, već i na osno-

vu izjava očevidaca, projektil koji je pogodio minaret je odskočio i udario u biblioteku i srušio zadnji zid. Pređite na narednu stranu. Tu se vidi spaljena baza minareta kao i spaljena fasada biblioteke, a tu se vidi i jedna fotografija pre rata koja pokazuje onaj deo koji je tokom rata uništen. Molim vas da okrenete još dve strane da vidite šta je ostalo od spaljenog ulaza, portika džamije. Vide se spaljeni ostaci. Portik je izrađen u XVIII veku i uglavnom je bio napravljen od drveta. Takođe imamo podatke o spaljenoj biblioteci koja se takođe računala u kulturnu baštinu. Ona je prvo spaljena. Ako pogledate sledeću fotografiju, vidite srušeni zadnji zid. Mi smo pregledali po ostacima i našli smo ono što je ostalo od minareta i našli smo fragmente balkona minareta koji je bio sav u ornamentima, tako da je jasno da je uzrok rušenja zida to što je u stvari minaret pao na tu zgradu. Znači ovde vidite o kakvim se tu informacijama radi, kakva je naša dokumentacija.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Znači, koristili ste isti taj format za sve podatke u vašoj bazi podataka?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da, to je tačno, bez obzira da li se radi o džamijama, crkvama ili civilnim objektima.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: I sve lokacije koje se nalaze u optužnici su procenjene.

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da.

TUŽILAC ROMANO – PITANJE: Procenili ste ih vi i gospodin Heršer.

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da, ili treća lica kao što su predstavnici baze podataka IMG ili Islamske zajednice.

TUŽILAC ROMANO: Nemam više pitanja za ovog svedoka.

SUDIJA MEJ: U redu. Molim da se dokazni predmeti vrate. Izvolite, gospodine Miloševiću.

UNAKRSNO ISPITIVANJE: OPTUŽENI MILOŠEVIĆ

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Shvatio sam iz...

prevodioci: Mikrofon molim vas.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: ... iz vašeg...

SUDIJA MEJ: Mikrofon.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Vi ste na Kosovo putovali preko Haga?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da, da.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: I ovde ste izrazili želju da radite za potrebe Suda?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A oni su vam rekli da nećete raditi kao njihov agent?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: To je tačno, da.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Ali su bili zainteresovani za vašu aktivnost?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Da li to znači da oni žele da vašu aktivnost upotrebe kao rezultat rada objektivne analize na koju oni nemaju uticaja?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Ne mogu da govorim o njihovim namerama, ali oni nama nisu dali nikakva uputstva u vezi sa tim kakvi treba da budu naši nalazi.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A da li su vam dali bilo kakve upute?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Ono šta sam naveo, to jest ono što bi predstavljalo korisne dokaze, fotografije. Takođe su nam rekli da ne ispitujemo svedoke, već samo da uzmemo osnovne podatke i način kako možemo s njima da stupimo u vezu. U suštini, rekli su nam da zabeležimo činjenice onako kako smo ih zatekli, a to je, u stvari, bila i naša namera.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Ali malopre ste rekli da ste obrađivali sva mesta koja su pomenuta u optužnici.

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Ako pogledate optužnicu, mesta koja se spominju i koja se ovde vide na fotografijama se takođe navode u izmenjenoj optužnici koja je napravljena nakon što smo mi sudu dostavili svoj izveštaj.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Ali taj se vaš izveštaj poklapa sa optužnicom. Vi ste izveštaj završili 2001. godine, tako ste rekli?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da. I to smo u leto 2001. godine predali Sudu, a koliko mi je poznato, izmenjena optužnica je objavljena u oktobru 2001. godine.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Koliko je meni poznato, optužnica je objavljena u maju 1999. godine kada je trajao rat...

SUDIJA MEJ: Radi se o izmenjenoj optužnici. Molim vas da me podsetite koji je datum izmenjene optužnice.

SVEDOK RIDLMAJER: 29. oktobar 1999. godine.

SUDIJA MEJ: Znači, gospodine Ridlmajer, vi govorite sledeće. Vi ste napravili svoj izveštaj. Onda je objavljena izmenjena optužnica i tačno je da se u izmenjenoj optužnici navodi ono šta je bilo u vašem izveštaju, a ne u prvobitnoj optužnici?

SVEDOK RIDLMAJER: Da, u prvobitnoj optužnici se spominje kulturno nasleđe u opštim crtama. Ne spominju se konkretne lokacije.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro. Mislim da smo taj odnos između vašeg rada i optužnice u Hagu ustanovili. Ali ste vi rakli pre tog objašnjenja, kada ste išli na Kosovo preko Haga, da ste postavili pitanje koliko će vaš rad biti koristan za potrebe Suda.

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Mi bismo otišli na Kosovo bez obzira, ali smo stupili u vezu sa Međunarodnim sudom zato što smo smatrali da taj posao koji mi radimo možda može da pomogne njima u njihovom poslu, a to ni na kakav način ne utiče na zaključke izveštaja.

SUDIJA ROBINSON: Ko vam je platio za taj rad?

SVEDOK RIDLMAJER: Nismo plaćeni za taj rad. Mi smo troškove pokrili iz granta.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Da li ste razmišljali o tom nalažu za potrebe Suda i o činjenici da li ovaj Sud sudi i onima koji su izvršili bombardovanje i uništili spomenike kulture na Kosovu u NATO agresiji?

SUDIJA MEJ: Da li razumete pitanje ili ne?

SVEDOK RIDLMAJER: Mislim da razumem. Ako sam pravilno shvatio pitanje, moram da kažem da sam naglasio da smo mi sve navode ozbiljno uzimali, uključujući i one koji su se odnosili o šteti kulturnih dobara nanetoj od strane NATO-a. Mi smo ih pažljivo ispitali i ako smo našli da NATO jeste oštetio te lokacije, mi smo to tako i prijavili.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Ali u vašem izlaganju nekako je u prvi plan kao, kako bih rekao, u novinama, frontlajn (frontline, prva strana), izašlo to šta je vaša tvrdnja, da NATO nije oštetio srpske crkve. Da li je to vaš nalaz?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da. To je naš nalaz. Jeste.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dakle, vaš je nalaz – "NATO nije oštetio srpske crkve". Kako su oštećene srpske crkve?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Štete na srpskim crkvama koje smo mi zatekli mogu da se pripišu napadima posle rata od strane kosovskih Albanaca. To nije samo naš zaključak nego i zvaničan zaključak srpske pravoslavne crkve, eparhije Raško-prizrenske. Ako pogledate njihovu dokumentaciju u publikaciji "Raspeto Kosovo", tu se sasvim jasno navodi da su ovi napadi izvršeni posle završetka rata.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Ostavićemo na stranu sada to što ja u potpunosti osporavam činjenicu da NATO nije bombama oštetio srpske spomenike kulture, ali ovu sada koju ste vi pomenuli, u vezi s njom bih postavio pitanje: a čije su trupe za sve to vreme na Kosovu i Metohiji, za vreme za koje kažete da su Albanci uništili crkve?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Čije su trupe šta?

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Čije su trupe na Kosovu bilo u to vreme? Da li je NATO, da li su NATO trupe bile na Kosovu sve ovo vreme za koje smatrate da su crkve uništene?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Tamo je bio KFOR (Kosovo Force), a to uključuje ne samo NATO, nego i ruske i druge snage.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Pa evo, pomenuli ste ovo izdanje srpske crkve koje vidim da ga gospodin Vladimirov (Wladimiroff) sad drži, tu se tačno vidi, obeleženo čak i zastavama zemalja čije su trupe odgovorne za bezbednost teritorije na kojoj su te crkve srušene. Nisam video ruske, ali sam video američke, italijanske, francuske, nemačke i tako dalje. Da li su te države odgovorne za rušenje spomenika kulture koje čuvaju njihove trupe?

SUDIJA MEJ: Nije na svedoku da odgovori na pitanje. On ovde svedoči o šteti, a ne o odgovornosti KFOR-a ili nečem drugom. To je potpuno drugo pitanje.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: I ako je drugo pitanje, ja se ipak ne bih mogao s tim složiti da to nije relevantno, jer gospodin Ridlmajer u izveštaju govori i o uzrocima i načinima razaranja i oštećenja spomenika kulture.

SUDIJA MEJ: Možete da ga pitate da li je saznao dok je bio na Kosovu ko je odgovoran za bezbednost tih raznih crkava i da li išta zna kako je došlo do toga da one budu uništene, bez obzira na tu odgovornost. Da li možete da nam pomognete, gospodine Ridlmajer?

SVEDOK RIDLMAJER: Ja se slažem, ali naš primarni zadatak je bio da procenimo stanje tih zgrada, a ne bezbednosnu situaciju. Jesmo videli da je većina srpskih pravoslavnih crkava na koje smo naišli, kao na primer Pečka patrijaršija ili crkve u Prizrenu i brojne crkve u drugim krajevima, na primer, na jugoistočnom Kosovu u pomoravlju, sve su one imale NATO stražu ispred objekata. S druge strane, određeni broj uništenih crkava i napuštenih sela nisu imali nikakve stražare. Mi smo to pitanje pokrenuli u našim razgovorima sa zvaničnicima UNMIK-a u Prištini (Prishtine) i rekli im da treba da pruže zaštitu za sve crkve bez obzira da li su čitave ili ne ili bez obzira da li se radi o svetskoj baštini ili običnim crkvama po selima. Ali to je bilo svo naše učešće u svemu tome.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Vi ste, dakle, pripremajući svoj rad, imali u vidu i potrebe optužnice Suda, s jedne strane, a s druge strane, da li ste imali kakve instrukcije finansijera vašeg projekta? Rekli ste da je to bliskoistočni... Centar za bliskoistočne studije, Harvard i Centar Pakard. Da li su vaša uputstva bila, dakle, bazirana na ta tri elementa Bliskoistočne studije, Harvard, Centar Pakard i Tribunal kome ste prezentirali svoj rad.

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Ni od koga od njih nismo dobili uputstva šta treba da tražimo. Mi nismo napravili tu studiju kako bismo podržali neku optužnicu. Mi smo se nadali da će rezultati naših istraživanja pomoći da se privedu licu pravde oni, ko god oni bili, koji su uništavali versko i kulturno nasleđe na Kosovu. Kada

je reč o našim sponzorima i finansijerima, oni su nas podržavali, ali nam nisu davali nikakve instrukcije bilo koje vrste.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A da li očekujete da, s obzirom da je vaš izveštaj i finansiran i urađen od strane subjekata iz zemalja, odnosno iz zemlje koja je predvodila agresiju NATO, znači uključujući i vas, može biti prohvaćen kao objektivan?

SUDIJA MEJ: Nije na svedoku da o tome odgovara. Vi možete da mu postavite pitanje u sledećem obliku: izneta je tvrdnja da vaše svedočenje nije objektivno, gospodine Ridlmajer. Pretpostavljam, dakle, da se to tvrdi. Možete li da odgovoriti na tu tvrdnju?

SVEDOK RIDLMAJER: Da.

SUDIJA MEJ: U redu. Odgovorite.

SVEDOK RIDLMAJER: Ja sam američki državljanin, međutim da smo pronašli dokaze o tome da je NATO uništavao kulturna dobra, mi bismo to uključili u naš izveštaj u svakom slučaju. Mi nismo radi li za Vladu. Naši zaključci su naši zaključci i mi iza njih stojimo i za njih smo odgovorni.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Da li ste koristili prilikom vašeg istraživanja podatke NATO i podatke jugoslovenskih organa, jugoslovenskih državnih institucija o datumima i lokacijama NATO bombardovanja?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Mi smo uzeli obzir apsolutno sve raspoložive informacije prilikom našeg istraživanja.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dakle imali ste u vidu informacije NATO o datumima i mestima i lokacijama NATO bombardovanja i informacije jugoslovenskih organa o datumima i mestima NATO bombardovanja?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Imali smo lokalitete, a navodi su uglavnom došli iz jugoslovenskih izvora i zbog toga su oni imali

veću težinu prilikom našeg odabira lokaliteta. Izjave i fotografije koje je objavio NATO došli su uglavnom kao reakcija na jugoslovenske navode.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro. A da li znate koliki je procentualni udeo, s obzirom da ste vršili istraživanje, dakle, koliki je procentualni udeo hrišćanskog, a koliko otomanskog kulturnog nasleđa na Kosovu i Metohiji? Dakle, da budem jasan, ne govorim o apsolutnom broju svih crkava i tako dalje, nego onoga što spada u kulturno nasleđe, dakle, hrišćanskog i otomanskog na Kosovu i Metohiji.

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Kao što jasno stoji u našem izveštaju, teško je da se utvrde takvi statistički podaci. Srpski izvori najčešće govore o više od hiljadu pravoslavnih lokaliteta. Međutim, mnogi od tih lokaliteta su arheološki lokaliteti, a ne i zgrade koje i dan-danas stoje. U parametrima našeg istraživanja mi smo izuzeli arheološke lokalitete. Oni nisu toliko izloženi mogućnosti oštećivanja i uglavnom ih je teže dokumentovati. Prema tome, mi nismo išli na arheološke lokalitete, bilo one iz kamenog doba, bilo one iz srednjeg veka. Kada je reč o spomenicima koji još uvek stoje, mi smo se držali jedne publikacije Zavoda za zaštitu spomenika Republike Srbije koja je objavljena u proleće 1999. godine, a u kojoj se navodi otprilike 210 pravoslavnih lokaliteta koji su se nalazili pod zaštitom. Međutim, među njima je otprilike oko 40 lokaliteta gde su zgrade iz XX veka. Dakle, to je otprilike broj koji vam mogu dati. Kada je reč o otomanskom nasleđu, situacija je, takođe, dosta komplikovana. Tokom otomanskog perioda izgrađeni su i neki hrišćanski spomenici. Na primer, Pečka Patrijaršija je dograđivana nekoliko puta za vreme otomanske vlasti. Ako mislite na džamije, od tih, otprilike 600 džamija, polovina dolazi iz otomanskog perioda. Nakon pada otomanske vlasti na Kosovu, malo je džamija građeno, sve negde do osamdesetih godina XX veka kada je došlo do povećanja u broju izgradnje verskih objekata, kako hrišćanskih, tako i muslimanskih.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A da li ste konstatovali da u tom pogledu, dok nije počeo rat i rušenje, nikakve diskriminacije nije bilo u pogledu izgradnje i hrišćanskih i muslimanskih verskih objekata na Kosovu? Da li imate o tome podatke?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: To nije bio deo našeg istraživanja. Mi smo konstatovali činjenicu da za razliku od, otprilike, 210 pravoslavnih lokaliteta na Kosovu, samo 15 do 20 džamija se nalazilo pod službenom državnom zaštitom. Prema tome, diskriminacija koja je postojala bila je diskriminacija u obliku pažnje koju su zvanični državni organi poklanjali različitim spomenicima.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Da li mislite ili u obliku pažnje ili u obliku stvarnog stanja u pogledu objekata kulturnog nasleđa?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Ono šta ja govorim je količina državnog novca za konzervaciju i restauraciju. Veći deo tog novca otišao je zvanično zaštićenim lokalitetima, a budući da je više zvanično zaštićenih lokaliteta bilo pravoslavnih, više je novca potrošeno na pravoslavne lokalitete. Isto tako, kada je reč o stvarnoj zaštiti, pravno gledano, izvestan broj zaštićenih lokaliteta, odnosno spomenika, a tu mislim posebno na džamije, bili su u nedavnim decenijama u velikoj meri upropašćeni neovlašćenim popravkama, a zvanične vlasti to nisu sprečile. Međutim, to ipak nije bio glavni fokus našeg istraživanja.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Da, ali da li vi znate da u stručnim procenama koje pretpostavljam da su objektivne jer se ne odnose samo na jugoslovenske institucije, da je udeo hrišćanskog u odnosu na otomansko kulturno nasleđe na Kosovu i Metohiji negde između 75:25, da je to taj odnos. Da li je vama taj odnos poznat?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Ne.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Da li ste osim ovog, osim ove poslednje publikacije za koju ste maločas citirali da ste je koristili, Zavoda za spomenike Srbije od 1999. godine, koristili još kakve jugoslovenske publikacije, historiografsku građu, knjige iz oblasti

istorije umetnosti i tako dalje, koji se odnose na objekte koje ste vi istraživali?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da, gospodine. Ako pogledate bibliografiju koja se nalazi u dodatku mog izveštaja, videćete da smo se mi koristili svom raspoloživom literaturom. Mi smo konsultovali jugosovenske revije za istoriju umetnosti, anale Zavoda za zaštitu spomenika Kosova, Srbije, isto tako međunarodne publikacije. Postoji jedna nedavna monografija Gojka Subotića koja takođe obrađuje srpsko kulturno nasleđe na Kosovu i to na jedan enciklopedijski način. Mi smo izvršili opsežne i temeljite pripreme pre nego što smo uopšte otišli na Kosovo. Isto tako, nastavili smo da pratimo i publikacije koje su objavljene posle našeg terenskog rada, u onoj meri u kojoj je to bilo moguće.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A da li spada u te i konsultacija spomeničkih dokumenata Zavoda za zaštitu spomenika u Prištini i Prizrenu?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A da li smatrate da bi bilo logično da je napravljen jedan međunarodni ekspertski tim koji bi tražio uvid u stanje i istražio uvid u stanje kulturno-istorijskih spomenika Kosova koji bi mogao da izbegne jedan parcijalan pristup ili pristup pod senkom ovog Tribunala ili pristup pod finansiranjem iz zemalja koje su vodile agresiju na Jugoslaviju, dakle, jedan... Da li ste razmišljali o tome da bi to bilo vrdno, s obzirom da je jedno od najinteresantnijih mesta u tom pogledu na evropskom kontinentu bilo vredno pažnje jednog objektivnog međunarodnog ekspertskog tima umesto jednog ovakvog prilaza?

SUDIJA MEJ: Gospodine Miloševiću, meni se čini da vi ponovo iznosite istu tvrdnju. Rad ovog svedoka je nešto na šta nije iznet prigovor i on je na to već odgovorio.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro. Onda imam konkretno pitanje. Da li ste upoznati sa pismom Slobodana Ćurčića, ugled-

nog istoričara umetnosti i profesora, vašeg kolege sa Prinstona, koje je objavljeno u časopisu US IKOMOS (United States International Council on Monuments and Sites, Američki međunarodni savet za spomenike i lokalitete), maj-jun 2000. godine, koji je vaše izveštaje ocenio jednostranim jer se uglavnom odnosi na islamske kulturne spomenike.

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da, poznat mi je taj članak. Izgleda da gospodin Milošević govori o publikaciji preliminarne verzije našeg izveštaja u jednom biltenu Američkog komiteta za IKOMOS. U sledećem broju gospodin Ćurčić uputio je jedno pismo uredniku u kom je on prilično dramatično, loše i pogrešno, prikazao situaciju. Utvrdio je da mi nismo istraživali nijedan srpski pravoslavni lokalitet i zatim je izneo neke tvrdnje o našim nalazima. Meni je poznat taj istup i mislim da je profesor Ćurčić bio potpuno u greški.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro. Razlikujete se. To je dozvoljeno. Da li ste čuli za jedan pamflet Islamske verske zajednice na Kosovu pod naslovom "Srpska varvarstva protiv islamskih spomenika na Kosovu, februar 1998. – jun 1999. godine" (Barbarizam Serbe ndai monumenteve islamike ne Kosove, shkurt 1998 – qershori 1999) koji je objavljen u Prištini 2000. godine? Da li ste imali u rukama taj papir?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da, video sam tu knjigu.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A da li ste fotografije, neke fotografije ili neke nalaze iz tog pamfleta koji je napravio Sabri Bajgora, koga ste pomenuli inače, preuzeli iz tog njegovog pamfleta?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Ne, nismo. Mi smo pregledali fotografije koje je prikupila Islamska zajednica u oktobru 1999. godine, uzeli smo originale tih fotografija, a kasnije, nakon što je Islamska zajednica objavila tu knjižicu, oni su tamo koristili i neke od tih istih fotografija.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A da li vi znate ko je Sabri Bajgora?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da. On je zamenik muftije, dakle drugi u hijerarhiji Islamske verske zajednice na Kosovu. On je takođe profesor na Fakultetu islamskih studija u Prištini.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Bavi se, dakle, islamskom verom.

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Da li je Sabri Bajgora koga, znači, vi uzimate kao relevantnan izvor, naučno stručan i kompetentan za ocenu stanja kulturne baštine na Kosovu? Da li ga vi smatrate stručnim i kompetentnim za ocenu stanja kulturne baštine na Kosovu?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Ne, on nije stručnjak iz oblasti očuvanja spomenika i mi od njega nismo tražili nikakva mišljenja. Mi smo njega tražili samo da nam da fotografije, a onda smo na bazi fotografija pravili naše zaključke.

SUDIJA MEJ: Sada je 15.00 i vreme je da napravimo kratku pauzu. Sednica se nastavlja za 15 minuta. Gospodine Ridlmajer, molim vas da imate na umu da prilikom ove pauze i eventualnih sledećih pauza ni sa kim ne razgovarate o svom svedočenju, a to se odnosi i na pripadnike tima Tužilaštva. Sednica se nastavlja u 15.15.

(pauza)

SUDIJA MEJ: Izvolite, nastavite.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A da li vam je poznato još u periodu između 1960. godine i 1981. godine, i to u više navrata, da su albanski separatisti pljačkali i uništavali hrišćanske manastire Devič i Visoki Dečani, a da su 16. maja 1981. godine čak napali Pečku patrijaršiju, zapalili je i da je tom prilikom izgoreo manastirski konak sa ogromnim umetničkim vrednostima?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Taj period nije obuhvaćen našim istraživanjima. Međutim, mogu da vam kažem da sam čuo izveštaje o tome i pročitao sam da je policija u to vreme utvrdila da je do požara u konaku došlo slučajno. Međutim, kao što sam rekao, nisam u položaju da govorim o tome iz prve ruke, jer nemam informacije iz prve ruke.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A da li znate, s obzirom da taj period obuhvata, pretpostavljam, vaš izveštaj, da je ova teroristička UČK 22. jula 1998. godine upala u manastir svetog Kuzme i Damjana u selu Zočište (Zozishte) blizu Orahovca (Rahovec) i da su tada dve granate teško oštetile zidove i manastirski konak? Da li ste to, takođe, prevideli ili ste nešto o tome prikupili u vašem projektu?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Pretpostavljam da govorite o manastiru Zočište južno od Orahovca. Da, taj manastir je uključen u našu bazu podataka. Ne samo da je konak tamo oštećen, nego je kasnije i crkva do manastira uništena eksplozivima. Prema mom shvatanju, koliko sam ja informisan, ta se crkva sada ponovo gradi.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A da li znate da je u napadu NATO 28. marta 1999. godine, znači to je peti dan rata, jedna raketa pogodila i srušila zgradu "Muzeja Prizrenske lige" (Muzej i Lidhes se Prizrenit), što se može videti na ovoj priloženoj fotografiji. Molim vas dajte... Vidi se, dakle, da je pogođena odozgo. Evo, to je zgrada Prizrenske lige (Lidhja e Prizrenit). Možete i s jedne i s druge strane. Obe strane, molim vas, ovako kako je vidite, ona nije mogla da bude razorena sa tla, kako vi tvrdite.

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Ovo je lokalitet na koji smo mi otišli kako bismo ga dokumentovali. Imamo mnogo fotografija od ranije i, naravno, kasnije stanje, 1989. godine kada je to srušeno do temelja. Međutim, želeo bih tu da istaknem neke stvari. Šta je nas navelo na zaključak da je to razoreno od tlu? Ako pogledate obe ove strane ovde, "Muzej Prizrenske lige" bio je mala dvospratnica iz početka XIX veka. Sa dve strane u blizini nalaze se

druge istorijske zgrade. Ova zgrada ovde, levo pozadi, takođe je bila deo muzeja, a ove zgrade, ovde iza... Ono što je vrlo dobro uočljivo na ovoj fotografiji je to da su ove druge zgrade koje se nalaze na udaljenosti najviše pet do 10 metara od ovog lokaliteta, potpuno neoštećene. Prema tome, to govori protiv teorije o snažnoj eksploziji. Drugo, "Muzej Prizrenske lige" bio je izgrađen od ćerpiča, što znači da se radi o zidovima od cigala od blata koje nisu bile pečene. Takve zgrade ne podnose dobro ni požar ni eksplozije. One se obično samo raspadnu. Da je ova zgrada pogođena nečim što je imalo veliko razorno delovanje, ne biste videli ni ovo malo što je od nje ostalo. Ono što se ovde vidi je vrlo tipično i za mnoge druge kuće koje smo videli na Kosovu, koje su obično spaljene, vrlo često i u jednoj užoj urbanoj sredini gde su neoštećene zgrade bile na udaljenosti samo od dva metra. Prema tome, tu se radi i o čistoj logici. Zašto ova zgrada, jedan jedini spomenik u Prizrenu koji seća na albanski nacionalni pokret, zašto bi ta jedna jedina zgrada bila pogođena vazдушnim udarom NATO pakta? Prema tome, ako mislite da se radi o nekom namernom činu, to onda nema nikavog smisla. A sada na drugoj fotografiji možete da vidite ugljenisane grede i prizemlje koje još uvek stoji. Ja imam mnoge fotografije ove zgrade pre nego što je bila uništena i možete da vidite da se ta zgrada nije sastojala od mnogo više toga. I, konačno, mi smo razgovarali sa većim brojem očevidaca koji tvrde da su oni videli uništenje te kuće i oni kažu da je srpska policija ispalila ručne granate iz raketnih bacača u tu kuću. Između "Muzeja Prizrenske lige" i zgrada koje se nalaze odmah pozadi, nalazile su se statue osnivača Prizrenske lige u prirodnoj veličini. Te statue su posle rata izvučene iz reke. To ponovo govori u prilog tome da je najverovatnije do razaranja došlo namerno, zlonamerno i to sa tlu, a ne da je nekakva eksplozija od vazdušnog udara odnela te statue sve do reke.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Drugu fotografiju, molim vas. Drugu fotografiju stavite na...

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Drugu stranu?

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Da, da. Ne, ne. Drugu stranu. Kao što vidite, ona je pogođena odozgo i nije mogla biti pogođena nikakvim ručnim bacačem. A 28. marta 1999. godine pogodila ju je direktno jedna raketa, avionska raketa. Da li vam je uverljivo da pitate albanske svedoke koji će vam tvrditi šta god im odgovara? A da li vam je uverljiva vaša logika zašto bi NATO gađao kulturni spomenik Albanaca, ako vam postavim pitanje: a zašto je NATO gađao kolonu albanskih izbeglica, gde su desetine muškaraca, žena i dece poginule? Zašto bi NATO ponovo gađao drugu kolonu albanskih izbeglica, gde su takođe desetine Albanaca, žena i dece poginuli? Zašto bi NATO gađao autobus na liniji Kosovo – Peć (Peje)...

SUDIJA MEJ: Ovo je govor. Imate li pitanje?

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Pa to je pitanje...

SUDIJA MEJ: Svedok kaže... Samo trenutak, samo trenutak. Svedok kaže ono šta proizlazi iz njegovih zaključaka i njegovi zaključci su da je u ovoj zgradi podmetnut požar. Ukoliko vi njemu želite da iznesete drugačiju teoriju, vi to možete, ali čuli ste koji si njegovi zaključci.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Kao što vidite na ovoj fotografiji, molim vas pustite je na monitoru.

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Tu je.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: ... požara nema. To je direktno i jasno fotografija kuće pogođene iz vazduha, a ako vi to....

SUDIJA MEJ: Dozvolite svedoku da odgovori na tu tvrdnju.

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Gornji sprat koji na ovoj fotografiji više ne postoji, imao je tri visoka prozora i drveni krov sa crepovima. Ovde okolo možete da vidite srušene delove krova, krovne grede i ugljenisane delove i nešto što izgleda kao dim

koji se diže iz zgrade. To je sve šta može da se vidi na ovoj slici. Kad smo mi otišli u Prizren, to je već bilo srađeno sa zemljom i oni su se spremali da je rekonstruišu. Međutim ono šta ja mogu da kažem je da su ove zgrade u okolini bile netaknute. Vidite, dakle, da su stari prozori još uvek ovde. Na te prozore nije ponovo ugrađeno staklo. Da je došlo do nekakve snažne eksplozije, ta bi eksplozija u najmanju ruku uništila prozore na okolnim zgradama.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Gospodine Ridlmajer, NATO je moju kuću pogodio s tri rakete. Na 12 metara od kuće nijedno staklo nije polomljeno, na zgradi 12 metara od kuće u istom vrtu. Da li ste vi balistički stručnjak?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Ne tvrdim da sam. Ja samo kažem ono šta sam video.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro. Možemo da idemo dalje. Da li znate da je područje oko Pečke Patrijaršije, koja je sagrađena u XII i XIII veku, gađano iz NATO aviona u više navrata i to 31. marta, 1. aprila, 11., 12. i 17. maja 1999. godine, iako se radi o spomeniku prve kategorije koju je UNESCO nominovao na listu svetske prirodne i kulturne baštine.

SUDIJA MEJ: Vama je izneto da je Patrijaršija pogođena tri puta. Možete li da odgovorite na to pitanje, gospodine Ridlmajer?

SVEDOK RIDLMAJER: Mi smo posetili Patrijaršiju i proverili smo stanje zgrade i murale i nismo našli nikakva druga oštećenja, osim oštećenja izazvanih vlagom i neodržavanjem. U našem izveštaju mi pominjemo dva eksperta koja se bave konzervacijom: jedan od njih je Todi Cezar (Tody Cezar) koji je u decembru 2000. i januaru 2001. godine otišao kao nezavisni konsultant UNMIK Odelenja za kulturu da sve to vidi; nedavno je tim italijanskog instituta Instituto Centrale del Estero posećio i Patrijaršiju u Peći i manastir u Dečanima (Deacne) i u Žurnalu za umetnost (Giornali Del Arte) objavio članak u kom se tvrdi da se ne vide nikakva ratna oštećenja ni na jednom od ovih mesta.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Ne mogu da vas prekidam dok govorite. Ja nisam rekao "pogođena zgrada", nego sam rekao da su bombardovali područje Pečke Patrijaršije 31. marta, 1. aprila, 11., 12. i 17. maja 1999. godine. Rekli ste da ste te podatke o bombardovanju, jugoslovenske i NATO imali. Pitao sam vas da li znate da je područje Pečke patrijaršije bombardovano, dakle, jedan, dva, tri, četiri, pet puta u 1999. godini, bez obzira na te vaše nalaze? Kao što, uostalom, evo da završim i sa drugim pitanjem, područje manastira Gračanica...

SUDIJA MEJ: Dozvolite da svedok odgovori. Da li ste čuli? Tvrdi se da je područje gađano, ne sama Patrijaršija, već područje? Možete li da nam pomognete oko toga?

SVEDOK RIDLMAJER: Ne. Kao što sam rekao, da, ja sam pročitao te tvrdnje. To nas je navelo da pogledamo da li je bilo ikakvih oštećenja na zgradi i odgovor je "ne".

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, a prostor oko manastira Gračanica? Vi znate da manastir Gračanica spada u najlepše objekte svetske arhitekture. On je iz XIV veka i zaštićen je kao spomenik prve kategorije. Da je područje, takođe, manastira Gračanica NATO bombardovao 28. marta, 30. i 31. marta, 10. aprila, 1., 14. i 17. maja. Rakete su pale u blizini manastira. Nisu direktno pogodile manastir, ali prouzrokovale su oštećenja fasade manastira i fresaka, pukotine i rupe. Da li ste to ustanovili?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Ponovo, ja nemam saznanja iz prve ruke o događajima tokom rata. Očigledno, nisam bio tamo. Kada je reč o manastiru, ponovo, mi imamo izveštaj gospodina Cezara koji je otišao do manastira i ustanovio da su freske ugrožene vlagom koja dolazi od podzemnih voda i, takođe, zbog toga što ima vazduha između cigala, a sam manastir nije dovoljno dobro održavan tokom godina. Kada je reč o šteti, mi nismo videli nikakvu štetu niti nam je rečeno da je u to vreme naneta ikakva šteta.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Niste bili na licu mesta i to raz-

umem. A da li ste upoznati sa izveštajem stručnjaka republičkog fonda, republičkog Zavoda za zaštitu spomenika kulture Srbije o stanju fresaka u Gračanci koju je objavio Glasnik društva konzervatora Srbije, u Beogradu 2000. godine, urednik Marko Omčikus? Da li ste upoznati s time, s tim izveštajem?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Poznat mi je citat tog rada i nisam uspeo da dođem do te konkretne publikacije. Međutim, taj izveštaj je rezimiran u članku profesora Slobodana Čurčića u jednoj drugoj publikaciji "Britanske vizantijske studije" (British Byzantine Studies) i on ponavlja tvrdnje tog konzervatora da su freske odvojene od zida i pretilo im je da će da padnu. Međutim, to ne odgovara procenama koje je dao naš konzervator Cezar. Ja ne tvrdim da sam stručnjak za freske i samo mogu da kažem da mi imamo izveštaje dva eksperta i da se ti izveštaji, izgleda, razlikuju.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Vi govorite o ovom profesoru sa Prinstona?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A da li vam je poznato da su NATO avioni direktno gađali memorijalni kompleks "Gazimestan"? Da vas podsetim, to je memorijalni kompleks Kosovske bitke iz 1389. godine i to 13. aprila, 22., 23. i 29. maja i 1. juna 1999. godine i oštetili memorijalni kompleks "Gazimestan".

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Memorijalni kompleks "Gazimestan" koji se nalazi severno od Prištine u opštini Obilić (Obiliq) je jedna od lokacija koju smo posetili upravo zbog tih tvrdnji. I mi smo pažljivo pogledali oko kompleksa, oko spomenika i našli smo jednu vrstu oštećenja. Oko memorijala "Gazimestan" nalazi se nekoliko mermernih betonskih stubova na kojima se nalazi osvetljenje. Na tim stubovima su bili ornamenti, srpski krst sa datumima 1389–1989 godina, sećanje na 600 godina od Boja na Kosovu. I vidi se da je tu došlo do oštećenja. Sam memorijal je neoštećen, međutim policajac UN-a (United Nations) koji se nalazio na toj lokaciji rekao nam je da je eksploziv koji je stavljen unutra posle rata, oštetiо unutrašnje stepenište.

Međutim, nama nije bilo dozvoljeno da uđemo unutra, tako da napolju nije bilo nikakvih tragova tih oštećenja, a oštećenje koje smo videli nije bilo konzistentno sa bilo čim što bi moglo da bude izazvano vazдушnim napadom.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A da li vam je poznato 3. aprila 1999. godine da je u NATO bombardovanju oštećena crkva svetog Nikole u Đurakovcu (Gjurakovc) kod Istoka (Istog), izgrađene u XIV veku?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Đurakovac je još jedna od lokacija koju je gospodin Todi Cezar posetio. Ona je izgledala u potpuno dobrom stanju i tamo je bilo još uvek časnih sestara koje nisu pomenule nikakva oštećenja.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Oštećena je crkva svetog Nikole u Đurakovcu kod Istoka. To je ta crkva iz XIV veka. A da li imate podatke da je NATO u noći 14. na 15. april prilikom napada na opštinu Klina, u selu Drsnik ošteti crkvu svete Paraskeve iz XVI veka? Srušen je zvonik crkve, na primer. Naravno, posle dolaska italijanskih jedinica KFOR-a, albanski teroristi su u junu 1999. godine crkvu demolirali i eksplozivom teško oštetili, iako se radi o spomeniku prve kategorije, a selo su sravnili sa zemljom. Da li znate za to oštećenje tada u bombardovanju NATO?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Drsnik je primer za koji sam pokazao fotografije, gde je zvonik neoštećen. To je bio zvonik koji je imao metalnu strukturu. Sama zgrada je imala i dalje zidove i krov i to je bilo neoštećeno u celini. U unutrašnjosti je podmetnut požar i zidovi su oštećeni, što se vidi, ali to nije bilo ništa za šta se moglo verovati da je izazvano vazдушnim napadima.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Je l' vi... Govorimo li o istoj stvari, o crkvi svete Paraskeve?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da, to je tačno. To su dve fotografije koje sam pokazao na zaključivanju mog glavnog svedočenja.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A da li vam je poznato da je NATO avijacija u više navrata 2., 3. i 10. maja 1999. godine gađala i oštetila manastir svetog Gavrila u Dragancu (Dragance) kraj Gnjilana (Gjilan) iz XIX veka? To je jedna od najreprezentativnijih zgrada romantizma i sakralne arhitekture na Kosmetu i zaštićeno kulturno dobro.

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Nije mi poznato.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Molim vas prikažite ovu mapu samo. Ovo vam je mapa Kosova gde su pokazane crkve, manastiri i kulturno nasleđe. Da li ste imali u vidu ovaj pregled i da li ste uopšte igde u svetu videli gušće rasprostranjeno manastire, crkve i spomenike kulturnog nasleđa kao na toj maloj teritoriji Kosova i Metohije?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Poznata mi je karta, ali karta ne pokazuje ono šta se vidi na drugim verzijama ove karte, kao što je u knjizi Gojka Subotića, da su mnoge od ovih lokacija, u stvari, arheološke lokacije, a ne crkve koje tamo stoje. Ali, bez obzira na to, ja se zaista slažem da je Kosovo riznica arhitekture.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A da li vam je poznato da je NATO 14. i 24. maja 1999. godine gađao i ošteti crkvu svetog Arhandela i tvrđavu u Nerodimlju (Nerodime) kod Uroševca (Ferizaj). Potoču iz XIV veka, a albanski teroristi su posle dolaska američkih vojnika KFOR-a demolirali i spalili i minirali ovu crkvu, kao i crkvu svetog Nikole, svetog Stefana i Uspenja Bogorodice.

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da. Mi smo zabeležili sve te lokacije u svom istraživanju i ako pogledate kartu oštećene pravoslavne baštine, onda ćete naći manastir u blizini Uroševca. Teško je to videti na ovoj crno-beljoj kopiji ali ipak može da se vidi ovde manastir. Manastiri su ovde obeleženi i to su veliki objekti jer je to nekoliko zgrada koje se nalaze u Nerodimlju, u blizini Uroševca i na osnovu informacija koje smo mi dobili iz Raško-prizrenske eparhije, mi smo zabeležili da je ta lokacija, odnosno te crkve su uništene posle rata, tokom leta 1999. godine i da su to učinili Albanci. Očigledno je da je mesto dignuto u vazduh, ali to ne ostavlja nikakve

dokaze šta se desilo i eparhija, srpska pravoslavna eparhije ne tvrdi da je to uništeno tokom rata, već nakon rata. A mi to imamo u svojoj bazi podataka i fotografijama koje smo doneli.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A da li su Albanci to konačno spravili sa zemljom da bi uništili tragove NATO bombardovanja?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Ne mogu da spekuliram o tome.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: O tome postoje dokumenta. A da li vam je poznato da je 1., 14. i 16. aprila, kada je gađao područje Kutlovca (Kutlofc), Stari Trg (Stariterg), NATO oštetilo srednjevekovnu tvrđavu Zvečan (Zvecan)? To je srednjevekovna tvrđava kod Kosovske Mitrovice (Mitrovice) iz XII veka, spomenik prve kategorije. Veoma su oštećeni zidovi tvrđave u vreme tog bombardovanja. Da li vam je to poznato?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Ja sam nakratko posetio Zvečan kad sam bio u Mitrovici prošlog marta. To je oštećena tvrđava, ali nisam video nikakve dokaze nanešenja novije štete, ali, naravno, teško je reći kada je reč o arheološkom lokalitetu, o kakvim je oštećenjima reč.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Da li vam je poznato koliko je od tog velikog vroja džamija na Kosmetu koji ste konstatovali, sagrađeno u periodu poslednjih 10 godina od... Ali ne moramo poslednjih 10. Na primer, od 1993. godine pa do 1999. godine? Sedam godina pre rata, do rata.

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Nisam radio statističku analizu u našoj bazi podataka, ali mogao bih vrlo lako to da uradim. Poznato mi je da je veliki broj crkava i džamija izgrađen na Kosovu osamdesetih i devedesetih godina prošlog veka, jer to je bilo delom zbog toga što je država nakon pada komunizma promenila odnos prema crkvi, tako da je to postalo moguće, a i finansijski je bilo moguće. Kada je reč o džamijama, jedan broj kosovskih Albanaca koji su radili u zapadnoj Evropi (Europe) su slali novac, a kada je reč o crkvama, jedan broj Srba na Kosovu koji su bili dobrostoje-

ći su, takođe, davali novac za gradnju crkava, kao braća Karić. Ove nove džamije i crkve su često bile ciljevi i uništavane su, ali su isto tako uništavani i stariji objekti.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Da li vam je poznato da je u periodu 1987. godine do 1999. godine na Kosmetu izgrađeno više stotina džamija?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Nikada nisam video takav statistički prikaz, ali taj mi se broj čini prevelik.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, pretpostavljam da vi pravite razliku između kategorisanih spomenika kulture i običnih verskih objekata, izgrađenih na primer, poslednjih tih evo, od 1987. do 1999. godine i tako dalje? Pretpostavljam...

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da. Pravimo razliku, međutim zbog činjenica da jedan broj nedavno izgrađenih objekata, pravoslavnih, oni su takođe zaštićeni objekti, kao što je memorijalna crkva u Đakovici, koja je završena uoči samog rata 1999. godine. Zbog činjenice da su sakralni spomenici bili izdvojeni upravo za razaranje, mi smo odlučili da ne ograničavamo svoje istraživanje samo na one spomenike koji su navedeni kao zaštićeni, već da uključimo sve religiozne objekte, ali razlika među njima je uvek naznačena u našoj bazi podataka i uvek se kaže da li je taj objekat naveden kao zaštićeni spomenik.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Da, ali pretpostavljate da postoji i kada je reč o odnosu građana i kad je reč o odnosu vernika, razlika prema onome šta predstavlja istorijski spomenik, izražava i spada u kulturno nasleđe i, na primer, novosagrađeni verski objekti? Da postoji u osećanjima ljudi, u motivima zaštite i korišćenja i tako dalje, razlika jedna koja se tu postavlja.

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Moguće da je tako, ali bez obzira na to, ako pogledate spisak oštećenih ili uništenih pravoslavnih crkava koje su bile meta posle rata, mnoge od njih su novije crkve, tako da bez obzira da li je reč o džamiji ili crkvi, to nešto znači ljudima, bez obzira da li je tu prisutna stotinama godina ili je

nedavno izgrađena, jer ispunjava svoju kulturnu i versku funkciju, tako da mi smatramo da treba da pokrijemo i jedne i druge. Ali, očigledno smo krenuli od onih spomenika koji su navedeni kao spomenici pod zaštitom.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A koliko je džamija, govorite o spomenicima pod zaštitom, koliko je džamija na Kosmetu kategorisano kao spomenik kulture?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Zavisi ko to navodi i u kom periodu. Čini se da je bilo nekoliko revizija zvaničnog spiska pod zaštitom od osamdesetih godina pa nadalje, tako da je vrlo teško to tačno da se odredi, ali između 15 i 30 prema različitim dokumentima i statistikama.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Znači maksimum 30.

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Pa onda vidite kako dolazite do proporcije o kojoj sam napred govorio. Vi kažete da je od 1998. i 1999. godine uništeno ili oštećeno 225 džamija. Proizilazi iz ovoga da tu nije reč ni približno o bilo kakvom značajnom procentu koje su kategorisane i popisane kao zaštićeno kulturno dobro.

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: To uopšte ne sledi iz toga. Pre svega, ako se radi analiza, jedan navedeni broj spomenika koji su navedeni kao spomenici pod zaštitom je veliki, a pored toga smo u svom izveštaju naveli da je broj kulturnih, istorijskih i arhitektonski značajnih spomenika, džamija, nije uveden na zvanični spisak. Mi smo pretpostavili da je to na osnovu procene vrednosti i političkih motiva, jer inače se ta diskrepanca ne može drugačije objasniti. Recimo, primetili smo u području Peći broj džamija... Samo malo, to imamo ovde... Bilo je 36 džamija. Pola od tih džamija, dakle govorimo o 18 džamija, su bile od XV do XVIII veka, a ipak od tih 18 džamija, mislim da nisu više od dve ili tri na zvaničnom spisku spomenika pod zaštitom. Jasno je da status spomenika naveden na spisku zaštićenih spomenika ne mora po svaku cenu

u ovom kontekstu da pokazuje da to što nešto nije na tom spisku, nije značajno sa istorijskog ili arhitektonskog stanovišta. Mislimo da to pre odražava administrativne i političke prioritete koji su, po mom mišljenju, uticali na odluku da li neki spomenik treba da se navede na spisak zaštićenih spomenika ili ne.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dakle vaša je procena da nisu u pitanju bili profesionalni kriterijumi, nego politički kriterijumi kada su stručnjaci Srbije i Jugoslavije, Kosova i tako dalje, kategorisali spomenike kulture?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Je ne dovodim u pitanje profesionalne kvalifikacije tih stručnjaka, ali mislim da su politički stavovi imali takođe svog upliva.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Da li vam je poznato da su mnogobrojni spomenici kulture, otomanske baštine, dakle otomanske baštine, ne govorim o hrišćanskim sad, renovirani, sanirani, zaštićeni od strane Zavoda za zaštitu spomenika kulture Srbije, odnosno od strane Vlade Srbije, kao što je na primer Sinan-pašina džamija i amam u Prizrenu i da je niz takvih značajnih spomenika održavan, konzerviran? Da li znate, na primer, da je devedesetih godina Vlada izvršila obnovu i sanaciju Carske i Jašar-pašine džamije u Prištini i obnovla Bajrakli-džamiju u Peći i Terzijski most u Đakovici? I da su sve to spomenici prve kategorije. Da li znate sve te najznačajnije objekte koje pominjem?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Znam za te spomenike. Takođe znam da je u slučaju nekih od njih obavljen konzervatorski rad...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Turbe sultana Murata koji je sahranjen na Kosovu gde je poginuo u Kosovskoj bici, nikad nije oštećen od strane Srba. Videli ste to turbe? Pretpostavljam da ste obilazili?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da, obišao sam to mesto. Bilo je nedirnuto, ali je nepochodna restauracija tog objekta u svakom slučaju.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Ali, da li znate, na primer, da je Sinan-pašina džamija u Prizrenu koja je podignuta u XVII veku, podignuta od materijala od koga je ranije bio sagrađen hrišćanski manastir Svetih Arhanđela, koji je porušen da bi se podigla ta džamija, a da je ta džamija iz XVII veka, bez obzira na tu činjenicu, svrstana u spomenike prve kategorije i održavana od strane Vlade, odnosno njenih institucija?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A da li znate da je veliki broj džamija u toku rata korišćen od strane OVK, pogotovo minareti, kao mitraljeska gnezda, gde su to bile vatrene tačke i legitimni vojni ciljevi u tom slučaju? Da li vam je poznato, pošto ste se bavili i načinom na koji je došlo do oštećenja spomenika kulture?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Nema načina da znam ono šta se desilo za vreme rata, ali ono što mogu da vam kažem je da smo u mnogo slučajeva videli spaljenje džamije, minarete bez vrha... Nismo videli nikakve tragove da je džamija ili da su džamije bile meta lakog oružja, što bi se onda pretpostavljalo da je to bio uzrok borbi sa OVK ili snajperskih napada. Međutim, ja nisam stručnjak i ne mogu da govorim o tome. Ono šta mogu da vam kažem je da u mnogim slučajevima, ne samo da su džamije bile uništene ili oštećene, već su postojali značajni tragovi da su one bile oskrnavljene, da su verski spisi bili istrgnuti iz korica, razbacani po podu, umrljani ljudskim izmetom. Zidovi su bili prepuni srpskih grafita, psovki, antinatio ili antialbanskih slogana, a to je nešto što ne može da se pripiše legitimnim vojnim akcijama. To je sve što mogu da kažem na ovu temu.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro. O grafitima zna ceo svet i oni su karakteristika svuda, ali... Da li znate, na primer, da je Hadum-džamija u Đakovici, nju NATO nije direktno gađao, ali kada je gađao ciljeve u Đakovici, znatno oštetio, 10., 14. i 15. aprila, kad je ova džamija oštećene upravo u bombardovanju, iako nije bila direktan cilj?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Hadum-džamija u Đakovici je jedna od lokacija koju smo mi vrlo detaljno dokumentovali i nalazi se u našem izveštaju. Nismo zatekli nikakve tragove da je ona bila izložena šteti ili oštećenju od eksplozija. Došlo je do pokušaja da se unutrašnjost džamije zapali i prednji deo je bio spaljen. Minaret je bio srušen, vrh minareta je bio srušen i oko minareta se moglo videti nekoliko malih rupa. Znači da je neko, ja nisam vojni stručnjak, ali može se videti ili zaključiti da je neko koristio nekakvo... Nešto drugo osim projektila da bi se srušio vrh minareta. Biblioteka je bila spaljena. Šteta od vazdušnih udara u Đakovici je vidljiva. Na periferiji Đakovice se nalazi jedna velika kasarna jugoslovenske armije i ona je bila srušena sa zemljom. Međutim, okolne kuće su bile u pristojnom stanju i ova lokacija se nalazila na znatnoj udaljenosti od centra starog grada, a centar starog grada izgledao je kao da je oštećen od požara.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A da li znate da su pripadnici OVK 4. maja napali sa okolnih brda Đakovicu i da su se sve do 14. maja vodile borbe na prostorima upravo tim i oko Hadum-džamije i tržnog centra, a da je u ponvljenom napadu NATO 25. maja, direktnim pogocima uništena Velika čaršija, odnosno stari centar grada? Mislim da ste vi u izveštaju pomenuli kako je to neko drugi uradio, a ne NATO u ovom svom napadu.

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Ponovo uz ogradu da ja nisam vojni stručnjak, mogu da vam kažem da smo mi obavili vrlo temeljnu istragu štete na pijaci i činilo nam se da je šteta vrlo ograničena, jasno omeđana, da je bila ograničena na zgrade koje su bile direktno na glavnoj ulici. Taj red zgrada je bio oštećen, ali red zgrada iza njega je bio u dobrom stanju. Sve radnje su izgledale kao da je tu podmetnut požar. Unutrašnjost je bila potpuno crna od vatre. Krovne grede su potpuno nestale, kao i krov. Međutim, pregradni zidovi su bili gotovo čitavi. I, prema tome, ja smatram da je način na koji je došlo do štete i priroda štete, sve to navodi na to da se radi o podmetanju požara, a ne o napadu iz vazduha.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Pošto se tu očigledno ne slažemo, to smo počeli od one kuće Prizrenske lige, a pošto ste sami rekli da niste balistički stručnjak, da li zaista ne smatrate da bi bilo dobro da neki stručnjaci pogledaju to i utvrde da li je ovo šta ja tvrdim istina ili su vaši nalazi nebalističkog stručnjaka i tako dalje, tačni, pogotovo kad imamo u vidu ove podatke o borbama u Đakovici koje su trajale punih 10 dana, o bombardovanju stare čaršije u tim borbama, jer su oni davali podršku...

SUDIJA MEJ: Gospodine Miloševiću, ovo nije pitanje za svedoka. On je dao svoje svedočenje o onome šta je video i naveo je svoje zaključke. Vi kažete da treba da se dovede još jedan veštak, a to, u stvari, nije nešto o čemu svedok treba da odlučuje, već neko drugi. To nije na svedoku da kaže.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Ja ne kažem da se dovede još jedan veštak, gospodine Mej, i ne predlažem ništa svedoku. Pitam ga, dakle, za mišljenje, s obzirom da daje ocene o stvarima za koje je sam rekao da se ne razume, da li smatra da jedna grupa eksperata koji se razumeju u to u šta se ne razumemo očigledno ni on ni ja...

SUDIJA MEJ: Ja sam rekao to šta sam rekao. Radi se o odluci. Ovo nije pitanje za ovog svedoka. Vi ste ga pitali o šteti i on je vama dao najbolji odgovor koji može da da. Ako imate dalje komentare, vi biste mogli da ih iznesete, kao što bi moglo da ih iznese i Tužilaštvo. Međutim, mi tako nećemo mnogo da postignemo.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro. Da nastavim dalje sa pitanjima onda. Ko je Petrit Domi (Petrit Domi)? Mislim da ste ga naveli da je on tajno snimio spaljivanje tržnog centra u Đakovici.

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Petrit Domi je bio stanovnik Đakovice. Mlađa osoba. Njegove fotografije su koristile novinske agencije posle rata.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Posle rata, dakle. A da li znate da je u ratu bio pripadnik 124. brigade terorističke OVK?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Ne znam.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: I da je taj njegov dokazni materijal, u stvari, montiran, kao što je mnogo puta bio slučaj u ovim ratovima na prostorima nekadašnje Jugoslavije?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Namam informacija te vrste.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A da li vam se poznato da je džamija u Landovici (Landovice), koju ste takođe obišli, nalazi svega 20 metara od puta Prizren – Đakovica i da je krajem januara 1999. godine sa minareta te džamije gađana kolona vojske Jugoslavije? U to vreme je na Kosovu bila i Verifikaciona misija (OSCE Kosovo Verification Mission).

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Ja sam samo opisao štetu, a nemam nikakvih informacija o onome šta se možda desilo.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A imate li informacija i da li vas je uopšte zanimalo da pogledate koliko je džamija uništeno na području gde su se vodile borbe sa tom takozvanom OVK, a koliko u područjima gde tih borbi nije bilo? Ovo vas pitam s obzirom da ste svoje podatke priložili za ovu optužnicu i što bi trebalo da bude relevantno za ocenjivanje tih podataka.

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Ako pogledate stranu 14 izveštaja, tu se nalazi taj pregled na karti... Možete li to tako da namestite na ELMO da se vidi čitava karta. U redu. Kao što možete da vidite raspored, ovo je karta na kojoj može da se vidi gde je došlo do štete na muslimanskim verskim objektima i vidite da je raspored uništenja takav da se prostire po čitavom Kosovu. Ima izuzetaka: u Prizrenu nema oštećenih mesta, dok u Đakovici, Peći i Mitrovici ima jako mnogo oštećenih lokacija. U Prištini je spaljena samo jedna džamija, kao i arhive Islamske zajednice. Isto tako, u drugim gradovima su relevantno niski brojevi oštećenih objekata, međutim sela sa severa ka jugu su bila na meti. Izuzeci su ponovo najjužniji deo, region Gore (Gore) gde su muslimani, Goranci. Oni nisu Albanci, već Sloveni. Takođe se nalazi dosta oštećenja u kraju koji je otprilike između Prizrena, Đakovice i Suve Reke (Suhareke)

uz izuzetak sela Mamuša (Mamushe), gde je stanovništvo uglavnom turskog porekla. Njihove džamije su ostale netaknute. Ali većina džamija po okolnim selima je uništena. Inače je bilo manje štete u istočnom Kosovu, gde ima jako mnogo srpskog stanovništva. Na primer, u regionu Kamenice (Kamenice), Novog Brda (Novoberde), oko Štrpca (Shterpce) gde uglavnom žive Srbi, kao i skroz gore, deo na severu. Ali, inače, vidite da ovde postoji jedna opšta raspodela i što se tiče broja džamija: relevantno malo je bilo džamija u Drenici (Drenice), ali tih malo kojih je bilo tamo, su oštećene ili uništene. I to je sve što mogu da kažem o rasporedu ili distribuciji oštećenih objekata.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Pa, otprilike to šta ste rekli poklapa se sa pretpostavkom da je tamo gde su vođena ratna dejstva između vojske i policije i terorističke OVK došlo do neporedivo većih oštećenja nego tamo gde su, na primer, većinsko bilo srpsko stanovništvo i gde bi neko da je pretpostavljao da su Srbi uništavali džamije, pre očekivao da te džamije budu uništene, nego ovamo u ratnim dejstvima. Da li znate iz kog perioda, pošto ste se time nesumnjivo bavili, da li znate iz kog perioda potiče najstariji spomenik albanske arhitekture i da li možete da kažete o kom je spomeniku reč?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Mislim da je to stvar definicije da li je džamija albanski spomenik ili muslimanski, islamski spomenik. To je jedno pitanje. Da li ćete srednjevekovni stambeni objekat nazvati jednim ili drugim imenom, zavisi od definicije etničkog porekla. Najstariji islamski spomenici potiču iz ranog XIV veka, a stambeni objekti, ta arhitektura je novijeg datuma, kao što može i da se očekuje, zato što ljudi relativno često ponovo grade kuće, ali nisam siguran kakva je svrha, koja je poenta ovog pitanja?

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Svrha je što vi govorite... Ne pravite razliku između spomenika otomanske, turske arhitekture, a ja vas pitam da mi kažete najstariji spomenik albanske arhitekture. Ne govorimo ovde, dakle, o otomanskoj, turskoj arhitekturi,

nego govorimo o albanskoj arhitekturi. Koji je najstariji spomenik albanske arhitekture na Kosovu?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Ne želim da zalazim u neke dugačke argumente u vezi istorije iz poštovanja prema Sudu, ali tvrdim da ljudi koji su izgradili džamije na Kosovu tokom 600 godina islama na Kosovu, su, uglavnom, bili, naročito po selima, Albanci. Takođe i u gradovima. Na primer, u Peći je jedna od džamija koja je bila uništena, Kuršumli-džamija. Vi biste je možda nazvali otomanskim spomenikom, međutim graditelj te džamije je bio Albanac rođen u Peći, Husein-paša koji je bio veliki vezir otomanske imperije. Otomanska imperija nije bila nacionalna država i svako ko je bio deo imperije je u ovom ili onom stepenu učestvovao u izgradnji zajedničkih kulturnih objekata, tako da je vrlo teško raščlaniti šta tačno sačinjava čiju kulturu tokom tih 600 godina. Ja mislim da je ovo pitanje, donekle, apsurdno.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Mislim da nije apsurdno, jer, na primer, veliki vezir turskog sultana Sulajmana II Veličanstvenog, bio je Mehmed-paša Sokolović koji je bio poreklom Srbin, ali mi ne smatramo da je ono šta je on izgradio po čitavoj Turskoj (Turkey) predmet srpske arhitekture. To isto važi i za...

SUDIJA MEJ: Kakvo to značenje ima za ovo suđenje? Kakve to ima veze sa ovim ovde?

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Sa procedurom nema nikakve. Ima veze sa istorijom...

SUDIJA MEJ: Onda ćemo da pređemo na drugu temu.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro. A da li vam je poznato da je NATO u više navrata, dakle 10., 14., 15. aprila i tokom maja 1999. godine direktno gađao stari trgovački centar u Peći koji je uništen i tu je i Bajrakli-džamija, spomenik prve kategorije, koja je devastirana donekle, je li?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Poznate su mi te tvrdnje i mi

smo ih ispitali, kao i ostale navode. U odnosu na Bajrakli-džamiju imamo detaljnu dokumentaciju i mogu da vam kažem da su zidovi džamije potpuno celi, ali da je unutrašnjost spaljena. Čak su i vrata bila nedirnuti, ali crna od požara i ne vidim kako to ponovo može da se pripiše bombardovanju, uz ogradu da ja nisam vojni stručnjak. Ali mogu da vam kažem da je unutrašnjost džamije otprilike do visine od pet metara bila izložena veoma visokim temperatura- ma što bi navelo na zaključak da je korišćeno sredstvo da se pojača dejstvo vatre. Ako nema zapaljivih elemenata, samo da su tu tepisi, a bez upotrebe nekakvog zapaljivog sredstva, vrlo je teško pod- mentnuti vatru u objektu koji nema drvene elementa, a ovaj nema takve elemente. Temperatura je bila toliko visoka da su mermerni stubovi koji su držali balkon bili potpuno popucali od vatre, a povr- šina propovedaonice koja je bila gravirana od mermera iz XV veka, se pretvorila u prašak, tako da mislim da džamija nije bila kolateral- na šteta bombardovanja već da je tu bio podmetnut požar.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Mislite na kolateralnu štetu prilikom bombardovanja trgovinskog centra Peći u čijoj se blizini nalazi?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Da. To je ono šta se tvrdilo i ja smatram da to nije tako. U slučaju pijace, šteta je bila vrlo slična onoj u Đakovici. Prodavnice na jednoj i na drugoj strani ulice su bile jako nagorele, a kuće jedan red iza su bile potpuno čitave, a to je bio slučaj duž nekoliko blokova. Ja mogu da opišem štetu, a mogu drugima da prepustim da donesu zaključke.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Vi ste tvrdili da katolička crkva svetog Antona u Đakovici nije bila oštećena od strane bombardovanja, iako tu postoji jedna činjenica koju bih vas pitao. Da li znate da su 29. marta 1999. godine, prilikom napada na Đakovicu upravo NATO avioni oštetili crkvu svetog Antona? Ceo čeon zid iznad ulaza u crkvu je napukao od toga i konak časnih sestara i da je to, koliko se sećam, to ne mogu da tvrdim do kraja, ali koliko se sećam, pravdano kolateralnom štetom. Da li nešto znate o tome?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Mi smo obišli tu crkvu i razgo-

varali smo sa sveštenikom koji je čitavo vreme rata bio u Đakovici i on nam je ispričao ono šta se desilo. Prema njegovoj priči, snage jugoslovenske armije su izbacile njega i časne sestre iz samostana i preuzeli crkvu i okolne zgrade, crkvene zgrade, koristeći ih kao operativni štab pola sata pre nego što je došlo do udara NATO-a. Crkva je izgledala sasvim u redu. Od kraja rata nisu vršene nikakve popravke u crkvi. Mismo tamo bili u oktobru 1999. godine. Župne zgrade su imale nove prozore i oni su krečili unutrašnjost, zato što je unutrašnji deo bio prilično vandalizovan.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A da li vi smatrate da je to sklanjanje vojske u konak, na primer, te crkve neki zločin?

SVEDOK RIDLMAJER – ODGOVOR: Nije na meni da donosim pravni sud o tome, ali razumem da je upotreba zgrada koje su zaštićene, po međunarodnom pravu, jednako zloupotreba znaka Crvenog krsta, te, prema tome, nije legitimna. Ali, kao što sam rekao, ja nisam pravnik.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, vi smatrate iako niste pravnik da je svakako kršenje zakona ili zloupotreba jednako zloupotrebi simbola Crvenog krsta, pa pošto to smatrate, da li biste mogli da kažete, a kako karakterišete agresiju NATO pakta na Jugoslaviju?

SUDIJA MEJ: To nije pitanje za ovog svedoka. Gospodine Miloševiću, približavamo se vremenu da završimo raspravu. Vi unakrsno ispitujete ovog svedoka skoro sat i 40 minuta. Očekujemo da završite dosta brzo sutra ujutro.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Ispitivanje se odužilo zbog toga što ja ovog svedoka nisam očekivao, gospodine Mej (May). Kao što znate, do ovog svedoka je došlo...

SUDIJA MEJ: U redu. Sutra ujutro nastavljamo. Gospodine Najs (Nice), šta nas čeka posle ovoga svedoka?

TUŽILAC NAJS: Nemamo drugog svedoka, osim ovog svedoka za

sutra zbog svega u vezi sa onim svedokom koga smo danas trebali da čujemo. Onda imamo malo problematičnu situaciju u četvrtak i petak. General Drevenkijevič (Karol John Drewienkiewicz) je na rasporedu da svedoči i kao što sam vam danas ranije rekao, on treba da uvede dosta materijala. Mi smo se nadali da ćemo moći da završimo s njim u četvrtak i petak, s tim da se radi puno radno vreme. Međutim, sada se u četvrtak i petak neće raditi puno radno vreme i zabrinut sam da možda neće biti moguće da završimo s njegovim svedočenjem za dva dana, a ne znam koliko će njemu da bude teško da ostane ovde, da bi nam bio na raspolaganju idućeg ponedeljka. Ja se nadam da će to da bude moguće, ali možda će da bude jako teško. To spominjem zato što je Pretresno veće htelo da se bavi nekakvim administrativnim pitanjima i opštim pitanjima na kraju nedelje, a ja sam pretpostavio da se radi o četvrtku i petku za to. Kad završimo sa ovim svedokom, možda bismo sutra mogli da govorimo o tome, iako će da nam možda bude teško, zato što moram da imam sve odgovore na pitanja koja su mi postavile časne Sudije. Ja sam već počeo s tim i ubrzavam naš rad da bismo sve to uradili.

SUDIJA MEJ: U redu. Možemo onda da se sutra bavimo proceduralnim pitanjima ako budemo imali vremena, a verujem da ćemo imati. A što se tiče svedoka koga ste spomenuli, kažete da u četvrtak ne radimo puno radno vreme, ali, koliko sam ja shvatio, radićemo puno radno vreme u četvrtak.

TUŽILAC NAJS: Da, da. Pogrešio sam. U četvrtak jeste puni radni dan, a u petak nije. Samo momenat, molim vas. Dok imam reč, želim da pokrenem nešto u vezi sa ovim svedokom, a šta je, u stvari, pokrenula gospođa Romano. Radi se o dva dokumenta koja je svedoku pokazao optuženi i on je mogao da odgovori u vezi sa tim dokumentima i radi se o tome da li te dokumente treba uvesti u dokazni materijal. Koliko sam shvatio, postoji CD koji sadrži kompletnu istragu, kompletnu studiju sa fotografijama studije, a mi nismo mogli da napravimo kopije toga za sve strane, tako da bismo onda možda mogli to da uradimo sutra, da bi svedok

mogao da odgovara na pitanja sa tog CD. Zahvalan sam vam na tome zato što mislim da optuženi i prijatelji sudu već imaju te materijale, ali mislim da časne Sudije nemaju i da će im to biti od pomoći.

SUDIJA MEJ: Ne želimo sutra predugo da zadržimo svedoka i o tome ćemo sutra da razgovaramo. A gde su ove druge dve fotografije?

TUŽILAC NAJS: Mislim da su one vraćene optuženom. Naravno, o tome nisam razgovarao sa gospodinom Ridlmajerom, ali mislim da on može da nam objasni neke od ovih detaljnih odgovora o nekim lokalitetima, o kojima ga je optuženi pitao pozivajući se na CD. Ne znam kakav će njegovo odgovor da bude...

SUDIJA MEJ: U redu. On je to čuo i može o tome da razmišlja preko noći. Rasprava se prekida do sutra u 9.30.

Fond za humanitarno pravo